

НАДІЯ ГУМЕНЮК

ВЕРЕСОВІ МЕДИ

Mondelez
International

1+1

ПЕРЕМОЖЕЦЬ
КОРОНАЦІЇ СЛОВА

КЛУБ
СІМЕЙНОГО
ДОСВІДІ

Надія Гуменюк

Вересові меди

Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга»

2015

УДК 821.161.2
ББК 84.4УКР

Гуменюк Н.

Вересові меди / Н. Гуменюк — Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга», 2015

ISBN 978-966-14-9251-5

Україна. Перша світова. Посеред дороги, що веде від волинського села до лісу, подружжя знаходить немовля... Минули роки. Сільська красуня Богдана Ясницька мріє про театральну сцену. Кинувши все, утікши навіть із власного весілля, талановита дівчина вирушає до першого українського театру на Волині – та назустріч своїй долі... Попереду – довге й бурхливе ХХ століття, сповнене карколомних подій та історичних зламів. І складне, напружене й яскраве життя сміливої і пристрасної жінки, у якому будуть справжня дружба й людська заздрість, болісні втрати та дивовижні знайдення, перемоги, поразки, таємниці, кохання... І медовий смак щастя.

УДК 821.161.2

ББК 84.4УКР

ISBN 978-966-14-9251-5

© Гуменюк Н., 2015
© Книжный Клуб «Клуб Семейного
Досуга», 2015

Содержание

Денниця. Замість прологу	6
Частина перша. Солодкий мед мрійності	10
Кінець ознакомительного фрагмента.	39

Надія Гуменюк

Вересові меди

© Лис Н. П., 2015

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2015

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2015

* * *

«Коронація слова» створює для вас нову хвилю української літератури – яскраву, різножанрову, захопливу, – яка є дзеркалом сьогодення і скарбом для майбутніх поколінь.

Тетяна та Юрій Логуші, засновники проекту

Міжнародний літературний конкурс романів, кіносценаріїв, п'єс, пісенної лірики та творів для дітей «Коронація слова» був заснований за підтримки бренда найпопулярнішого українського шоколаду «Корона». Головна мета конкурсу – сприяння розвитку новітньої української культури.

Література, кіно, театр і пісня обрані не випадково, адже саме ці жанри є стратегічними жанрами культури, що формують і визначають зрілість нації.

Метою конкурсу та його завданням є пошук нових імен, видання найкращих романів, стимулювання й підтримка сучасного літературного процесу, кіно й театру і як наслідок – наповнення українського ринку повнокровною конкурентоспроможною літературою, а кіно й театру – якісними українськими фільмами й п'єсами.

koronatsiya.com

Денниця. Замість прологу

Від озера гостро війнуло свіжістю. Тонкий протяг розітнув вогку задуху навпіл, і засто- тіло повітря вмить зворохобилося, заклубочилося, закрутилося у тугі прозорі спіралі. Залопо- тіло листя на придорожніх кущах, закапотіли важкі краплі, що, наче ягідні грона, пригинали їхнє віття до землі, зашаруділа трава, полегшено зітхнув ліс. Над лісом стрімко зарухалися хмари, ніби зірвалися з прив'язі, і хутко посунули на захід, як отара, підхльоснута батогом невидимого небесного пастуха. Після трьох діб паркої червневої мокви на небі нарешті чисто саянула денниця. Пругка молочна цівка світла потекла з неї у чорний казан ночі, поступово витискуючи з нього темінь і вчиняючи перший білий заміс, із якого за годину-другу мав зійти погідний літній день.

Денниця завмерла, а тоді здивовано замерехтіла. Що це? Такого вона за всю свою вічність ще не бачила. На самому денці темряви, в одній із двох колій розбитої, розквашеної грузької дороги, якраз там, де просякнутий дощами путівець круто повертає до лісу, щось біліло і від- чайдушно борсалось. З того білого борсання, притиснутого до землі вологою ваготою туману, вирвалося жалібне квиління. Воно слабкими колами розійшлося над розколисаними вітром кущами і деревами, впало на розбухлу дорогу, на якусь мить стихло, а тоді знову піднялося і знов опало, як пелюстки надламаної квітки. Тонка вібрація звуків раз по раз сколихувала густу сутінь і передавала крізь неї сигнали тривоги – вище, вище, вище, аж туди, де вже бліднув круглий овид місяця і ледь-ледь рум'янився обрій.

Хтось інстинктивно чіплявся за молочно-білий промінь денниці, як потопаючий за соло- минку. Намарне було сподіватися на те, що на цій сонній землі чи й на вічно безсонних небе- сах це тонке, але затяте волення буде почуте. Але хтось з останніх сил благав про допомогу. Хто? Птах, нагло заскочений хижим, але вже ситим звіром, що погрався підраненою жертвою і заради забавки шпурнув її у вибоїну? Пташеня, що необачно вибралося з рідного гнізда, щоб стати на ще не зміцніле крило, та й опинилося у болотяній пастці? Підбите звірення, полишене зграєю на неминучу смерть?..

Досвітня імла нарешті розчинилася у молочному світлі. У в'язкому сизувато-жовтому суглинку дороги, якраз між двома глибокими калабанями, затріпотіла мережаними краєчками розметана полотнина. На ній – чи то від передсвітанкової прохолоди, чи від страху перед ще не знаним світом, чи і від того й іншого разом – конвульсивно здригалось синювато-червоне тільце: зморщене, як печене яблуко, личко, стиснуті у кулачки крихітні руки, зовсім свіжа, ще набухла кров'ю пуповина... Голе немовля інстинктивно хапалося за повітря, що, як вогнем, обпікало його надчутливу шкіру, ще не відвиклу від теплих лагідних вод материнського лона. Маленька людина й гадки не мала, що таке життя, але вже хотіла жити. Затято! Понад усе!

Звідки вона тут узялася? Хто міг кинути щойно народжене людське дитинча, з тільки- тільки перерізаною чи перекушеною пуповиною, у цю розбиту колесами твань? Чи пов'язана якимось чином дивна поява немовляти в такому непідходящому місці на землі зі з'явою най- загадковішої зірки на розпогодженому небі?

Колись денниці поклонялися чи не на всій планеті. Майя та ацтеки за її рухом скла- дали свої пророчі календарі. Древні інки називали її Ч'аско, римляни – Люцифером, фінікійці – Вельзевулом, євреї – Азізом... Американські індіанці і полінезійці навіть приносили їй у жертву своїх найкращих одноплемінників. О, ті величезні вогнища серед непрохідних індіанських лісів! Ті дикі ритуали, що тривали до ранку і закінчувалися так фатально для нещасних обраних!

І дотепер людство не дійшло згоди щодо денниці. Хтось називає її грішним ангелом, вигнаним Всевишнім із раю, хтось – провісницею світла і символом святості. Може, й ось тепер

чиясь пам'ять дивним чином заблукала у часах минулих і хтось за прапрадавнім звичаєм приніс небесній гості у жертву це невинне людське дитя?

Дивні створіння – люди. Ну навіщо їй, високій і недосяжній, їхні земні життя? Навіщо їй, вічній, їхні наглі смерті? Та й ніколи тут, на протилежному від Америки боці Землі, в цих лісових краях, де споконвіків поклонялися сонцю, не приносили в жертву людей. Навіть на прадавніх язичницьких капищах проливалася кров лише тварин – дикої звірини, собак, ягнят, козенят, покладених «валетом», головами на схід та захід. Але щоб людей... Надто вже цінували тутешні племена людське життя, особливо дитяче. А до неї, денниці, яку сонцепоклонники прозвали Зорею, у них особливе ставлення. Адже вона – та, що сповіщає про прихід сонця.

Чи здійсниться це провидіння для кинутого у глибоку вибоїну немовляти? Чи суджено йому хоч раз у житті, хоча б уперше і востаннє, побачити прихід гарячого небесного світила?

Раптом дитина ніби захлинулася власним криком і замовкла. Може, відчула всім своїм наполоханим тільцем, як десь неподалік стугонить розхлябана дорога і до суглинкового горбочка наближається щось страшне. Таке страшне, що надії вижити вже немає. Воно все ближче, ближче, ближче...

Від села, у якому ще й жодна досвітня свічка не саянула, наближалася фурманка, запряжена молодим гнідком і навантажена аж по далі нікуди всіляким домашнім скарбом. Торбинки із зерном та борошном, лантух із бульбою, звісно ж, торішньою, похапцем вибраною з льоху, чорні чавунні баняки, горщики та гладушки із димчатої місцевої глини, дерев'яний куфер¹, розписаний червоними і білими ружами, дві клітки, збиті з грубих дерев'яних прутів, – одна з чималим підсвинком, а друга з десятком-другим курей... Все це горою здіймалося над полудрабками, непевно похитувалося під час їзди, загрозливо підстрибувало на вибоїнах, готове будь-якої миті впасти, розвалитися, розсипатися.

Жінка, сидячи поруч з чоловіком на передку, але спиною до гнідка, а обличчям до поклажі, при кожній такій загрозі схоплювалася на ноги, широко розкидала на два боки руки, притримувала то куфер, то торби, то мотузку, якою до лівого полудрабка фурманки була прив'язана руда корова з білою латкою на лобі. Кожне таке тривожне зіскакування жінки супроводжувалося несамовитим гавканням – рябий кудлатий пес, що біг за фурманкою, ніби наказував речам не падати, триматися купи і слухатися господині.

Чоловік знервовано цьвохкав над змиленим гнідком, час від часу оперізував його батогом. Хоча того й поганяти не треба було – він і сам поспішав, наскільки це йому дозволяли важка поклажа на возі та вибоїни на дорозі, зрідка навіть переходив на галоп, ніби відчував позаду смертельну небезпеку. Неподалік від крутого повороту кінь насторожено скосив очі, застриг вухами, тривожно зафиркав, роздуваючи ніздрі, і вже зібрався було рвонутися вліво, зійти з колії. Цієї миті дорога під його ногами вибухнула таким водяним феєрверком, аж їздовий затулив обличчя руками, але хутко спохопився і з усіх сил потягнув праву віжку.

– Цабе! Цабе, кажу! Ти що, осліп, повороту не бачиш?!

Кінь заіржав і повернув праворуч. Ще мить – і він налетить на розпластане безпомічне тільце, розчавить його копитами, змішає із суглинком, потягне у сиву калабаню з дощовою водою. Ще мить – і невблаганні колеса придушуть кволе блання та й покотяться далі, до лісу. Ще тільки одна коротка мить...

Гнідко не міг цього зробити. Він голосно заіржав, став дибки і поточився назад. Фурманка боляче вдарила його у задні ноги і зупинилася. Корова злякано шарпнулася вбік, але мотузка, хоч і коротка, зате міцна, не відпустила її, тож рогата годувальниця сім'ї опинилася поруч із конем і відчайдушно заревіла. Клітка з підсвинком, що стояла у задку фурманки, сповзла і з пронизливим кувіканням упала в багнюку. Друга розчахнулася, і з неї з голосним кудкуда-

¹ Куфер – скриня (діалектизм).

канням на всі боки розлетілися кури. Жінка кинулася їх ловити, але намарне – зозулясті вже засокоріли за кущами і не збиралися прощатися з лісовою волею.

– Куди ж ви покудкудакали? До лисиці на снідання? Чи вепрові на обід? А щоб вам чоботиська на ноги повзувало! – розпачливо закричала жінка.

З перехнябленої фурманки звис чорний куфер, притиснутий з двох боків торбами, з нього висунувся полотняний сувій, зачепився краєм за віко і покотився на дорогу, застеляючи її тонкою, добре відбіленою матерією.

– А бодай тебе! – чоловік зіскочив у в'язку суглинкову кашу, забіг поперед коня, нахилився над дорогою і похапцем перехрестився. – Свят, свят, свят! Та як же це?... Як же це?... Якби Орлик сам не зупинився...

Він навіть боявся вимовити, що було б, якби кінь не зупинився.

– Та перестань жиполити! Тутечки таке... – grimнув на жінку.

Але та не чула. Поривалася то до клітки з підсвинком, що стояв по черево в болоті й тикався рилом у пруті, що не давали йому вибратися, то до курей, що вже знайшли собі якусь поживу у траві, то притискала до грудей піднятий з твані забagnюжений сувій і вже, здається, збиралася випрати його своїми рясними ревними сльозами. Йй так шкода було тонкого лляного полотна! Так шкода!..

– А гей би тебе, дурна коняко, трясця взяла! А гей би тобі дідько хвоста до гриви прив'язав! Чи ти дурману наївся, чи в тебе бізк у голові? Бачиш, якої шкоди наробив? Бачиш?! І з чого я теперка сорочки празникові пошию? З чого? Ой, людоньки добрії! Я ж ціліське літо біля того льону гбила, всеньку осінь коло нього гнулася – і брала, і сушила, і тіпала. А скіко зимових вечорочків пряла, а скіко деньочків ткала. Та золою посипала, та на сонці вибілювала. І от через дурного коня все котові під хвіст.

– Стихни, кажу! Тіко б і біди, що полотно в багні, – перебив її чоловік. – Хапай хутчіш якусь суху лаху з куфера і біжи сюди!

Жінка й далі не чула. А може, не хотіла чути. Збиралася перекинути свій праведний гнів на чоловіка – це ж він управляв конем, він, значить, не справився. Але в його зміненому голосі було щось таке, що вона тільки сапнула ротом повітря і замовкла. Підійшла, тримаючи на руках, як запеленане дитя, сувій, за яким дорогою тягнувся забрьоханий шлейф.

– На, дивись... – відступився вбік чоловік.

Вона ще раз сапнула ротом і оторопіла. Виваляне у болоті й оплакане нею полотно випало з рук і голосно булькнуло в калабаню. А її саму затіпало, як у пропасниці.

– У-а-а!.. У-а-а!.. У-а-а!..

Це вже був не плач, а відчайдушний крик, вимога, наказ:

– Жити! Жити! Жити!

Той крик привів жінку до тями. Як прудка вивірка, метнулася вона до фурманки, відчинила перехнябленого куфера, вхопила з нього старого смугастого коца, тканого з овечої вовни, простелила на торбі з пшеницею, ще раз підняла віко куфера, висмикнула зелену хустку-шальоху, що першою потрапила під руку, кинула поверх коца.

Немовля було ще й не помите, все в бурих розводах після появи на світ. Та й світ уже встиг позначити його рудими печатками густої суглинкової твані. Жінка подумала, що потім не допереться своєї святкової шальохи, купленої минулого року до Великодня. Вона хутко висмикнула з пожитків на фурманці надщерблену макітру з чорної глини, присіла навпочіпки біля корови. Білі цівки голосно дзенькнули об дно, тепло запарували під великим набряклим вименем.

Коли денниця почала бліднути і вже готувалася поступитися місцем сонцю, немовля, напоєне теплим коров'ячим молоком (впорскували його по крапельці сухою соломинкою) і ним же старанно обмите, запеленане святошною зеленою шальохою і загорнуте поверх неї старим тканим коцом, тихо посопувало на руках у жінки.

– Матір Божа!.. – тихо молилася жінка. – Пресвятая Богородице Діво Маріє, що Сина Божого народила! Подай милосердя цьому дитяті, невідомо ким рожденному, але Богом сотворенному, чудом Його великим спасенному і нам у цю лиху годину посланому! Дай йому, Пресвятая Богородице, здоровля крепкого, а нам радості великої. Бо нічого не буває просто так, без задуму Божого. Амінь!

Фурманка, натужно поскрипуючи колесами, вїхала у ліс і поволеньки, вузькою дорогою, добре відомою лише тутешньому люду, через корчі і хитку драговину попрямувала за непрохідне Бузькове болото.

Частина перша. Солодкий мед мрійності

1

Ще тільки сінешні двері скрипнули, а Дана вже знає, хто до неї прийшов. Густий чоловічий запах – солярка впереміш із міцним бакуном² і потом – вривається поперед самого Тимоша, заповнює всю кімнату, шугає по закутках, виганяє з-під стелі уже напівпричмелену муху, що, якби могла, то оце б уже чхала від тої їдкої суміші в повітрі. Слідом за своїм запахом являється Тиміш. Кремезний, рудий, з густим ряботинням на руках. Геть, як Степцю! Переступив поріг і став над головою, як гріх над душею, – водить твердим, як цурпалок, пальцем по лезу сокири, переконується, чи гостре.

– То як, будемо рубати? – чи то питає, чи стверджує.

– Ну от, знов за рибу гроші.

– Нема, Дмитрівно, ні риби, ні грошей. А от по радіві ниньки рано казали, що вітер вельми сильний очікується.

Тиміш переводить сірий, як дим від листя, погляд із сокири на вікно, за яким видніється порепаний стовбур старого осокора. Крони не видно – вона десь там, угорі, над хатою, що сперлася причілком на дерево, як стара жінка на ключку.

– Ото дивина – вітер! Хіба його досі тут не було? – Дана робить вигляд, що не розуміє, до чого він хилить.

– Дак не просто ж вітер. Кажу ж вам – вельми сильний. Штормове, значиться, попередження передали. Дивітеся, Дмитрівно, а то впаде оте старе деревище на цей ваш утлий ковчег, проб'є черепицю, знесе комина. І де ви-те тоді жити будете? Куди приїдете? Треба щось думати.

– Не хвилюйся, Тимоше. Яюсь я вже домовлюся з вітром – він мою хату й омине.

– Ха! Насмішили! – Тиміш усміхається, але яюсь так дивно – тільки правою половинкою рота, і недовірливо придивляється до Дани. – А ви-те що... може, правда... того... знаєте щось? Мо', не дурно в селі тарабанять... У таких літах ще оно скіко книжок без окулярів читаєте і на своїй тарадайці ганяєте, як той Шумахер на автоперегонах. Секрет, значиться, якийсь маєте.

Дана аж підскочила. Те, що він її літа рахує, – то ще куди не йшло. Для чого ж він арифметику в школі учив? Щоб лічити – як не гроші, то роки. Але назвати її машину тарадайкою? Її блакитна, як небо, її вірна слухняна «ластівонька» – і тарадайка?! Ах ти ж... Ну начувайся!

– Знаю, знаю, Тимоше. Моя бабуня, царство їй небесне, справдешньою відьмою була. Більше ста років прожила і ні дня не лежала. Бігала, бігала, бігала, так на ходу і впала, а душа й не зупинилася, далі побігла – до неба. О, вона стільки всього знала! Стільки вміла! Стільки могла! Бувало, як назолить їй хтось дуже, то вона його і в свиню могла перетворити, і в жабу. І мене дечому навчила. Ти ж хіба не чув, що відьмацька сила передається через одне покоління? Від баби, значить, до онуки...

– Хе-хе... – Тиміш опускає сокиру, чомусь ховає її за спину, обережно відступає за поріг.

– Та хіба ж я що? Я ж нічого. Але ж скрипить це дерево, як холера, аж з дороги чути. Тіко вітер подує – а воно вже й заводить своє безконечне скигління. Це ж які залізні нерви треба мати, щоб у хаті таке скрипіння денно і нічно слухати! А ви ж людина аліганцька³. У вас і душа мус бути, як тая кора на молоденькій осичці, а не як на цьому столітньому осокориську.

² Бакун – тютюн (діалектизм).

³ Аліганцький – інтелігентний, делікатний (діалектизм).

– Скрипуче дерево довго стоїть, – каже Дана. – А нерви... Нерви я у вітряну погоду ховаю о-о-он у ту коробочку. Бачиш, на столику біля дзеркала? Чорна така, дерев'яна, лакована, з червоними квітами на покриві? То петриківський розпис, його відома художниця зробила. Колись у тій коробочці була пудра. А чого ти так дивиєшся, Тимоше? Авжеж, колись я пудрила свого носика, він у мене дуже навіть симпатичний був. Шкода викинути таку гарну шкатулку. От і знайшла їй застосування – нерви час од часу ховаю, щоб не вибрикували тут капосні, як дурні телята, не каверзували та на оце безневинне дерево доброго чоловіка з гострою сокирою не накликали. А чого ж, ти думаєш, я скрізь вожу цю коробочку за собою, чого не розлучаюся з нею?

Тиміш спочатку голосно гикнув, тоді якось невпевнено хіхикнув, а далі так розреготався, аж за живіт вхопився:

– А бодай вам, Дмитрівно, жаба на ногу наступила! Не поймеш, коли ви-те сурийозні, а коли насміхаєтеся. Певне, колись дуже веселою дівкою були, язика з самого ранечку наперчували та нагострювали, як оце я ниньки свою сокиру.

Витер піт із залисин, голосно зітхнув, розвів руками, що чогось аж свербіли йому на того нещасного осокора.

– Але ж я вам – про діло, а ви мені – про козу білу. Все вам смішки та кпини. А ми з Оксенею тут за вас переживаємо. Щось станеться, люди скажуть – ото сусіди, ото злидні лідаві⁴, не пособили одинокій жінці навіть стару деревину зрубати, не уберегли неїну хату. Як ви-те так уже чогось прилипли до того старого осокора, то можна ж посадити біля пенька молоденького. Вони вельми хутко ростуть, бо воду з ґрунту, як насоси, тягнуть. За рік би й шумів уже новий осокорик під вашим вікном. Шумів би і не скрипів, спати не заважав би, мо', навіть сні молоденькі навівав би. Зновика ж, дерево ниньки дороге. Я оце в город їздив, заходив до супермаркету. А там... Отако – масло, отако – ковбаса, а коло них збоку – дрова, сухенькі, у в'язаночки складені. На вагу, значиться, продаються, як цукерки чи пряники. Якби сам не побачив – їй-бо не повірив би. Це ж із цього старого осокора скільки тих в'язанок мона було б зробити! І вам би копійчина якась капнула, і мені за роботу перепало б, і не скрипіло б нічого під боком. То бу' чи не бу' рубати?

– Не бу', Тимоше! Не бу'!

Дана прибрала з обличчя усмішку, креснула по Тимошеві карим із зеленкуватими іскринками поглядом. Степцю! Їй-богу, Степцю! Такий же хазяйновитий, такий же практичний, ніде нічого не прогавить, не упустить, з усього хосен мусить мати. Геть, як його дід. Це ж він міг би бути і її внуком.

Ні-ні, скрипіння їй ніскілечки не заважає і рубати осокора вона не дозволить. Ні сьогодні, ні завтра, ні тоді, як поїде з села. Хай Тиміш зап'є холодною водою свої лісорубські та бізнесові наміри.

А чого б їй той осокір заважав? У неї самої час од часу також щось поскрипує – то коліно, то лікоть, то плече. У її віці це неминує. От і доскриплять собі якось разом із деревом.

Вийшла на подвір'я, завела так незаслужено ображену рудим Степцьовим Тимошем свою блакитну «ластівоньку», погладила її по лискучому капоту, поставила на сидіння поруч з кермом великого круглого кошика.

Тиміш знов – як Пилип з конопель:

– Куди це ви-те зібралися з таким кошичиськом? Мо', по гриби? Ходили мої хлопці вчора, кажуть – ніц нема, сухо вельми у лісі. Але такі, як ви-те... Ну-ну, казав сліпий, побачимо...

Автівка м'яко виїхала з подвір'я і взяла курс на поле. Там, ліворуч від ґрунтової дороги, – маленький острівця, наче охоплений полум'ям. То верес. Дана давно пантрувала, коли він

⁴ Лідавий – поганий (діалектизм).

зацвіте. Діждатися не могла. А вчора глянь – вибухнув червоно-малиновим цвітом. Ну, тепер можна нарвати і вже вирушати з села до міста.

Залишила машину на дорозі, підійшла з кошиком до вересових кущів, зразу після жнив упритул обораних трактором. Казав Тиміш, цієї осені їх мають повністю викорчувати. Пробували позбутися уже не раз, але живучий верес все одно проростає і хоч кількома кущиками, але зацвітає посеред поля. Колись тут були справжнісінькі зарості, а посеред них стояла Димчина хата. Тепер – тільки маленький горбок на її місці. Присіла на нього, погладила долонею ще по-вересневому теплу землю, підставила обличчя під лагідні промені, заплющила очі.

2

– О, прекрасна незнайомко! Чи ці дивовижні квіти постелиш ти замість перини на ложе коханого свого? Як же м'яко і солодко спати буде йому!

Дана озирнулася. На стежці у позі декламатора з піднятою над головою правою рукою завмер невисокий худорлявий хлопець. Русявий, з довгим волоссям, одягнений не по-тутешньому: світлі парусинові туфлі, сірі штани, біла маринарка⁵ нарозхрист, під нею – тонка ляна сорочка з дрібненьким синім орнаментом біля горловини. Ніби на панича схожий. Але ж ні – панич полотняної маринарки не зодягне, он у їхнього Михалка Косінського всі костюми тільки з дорогого сукна. Та й щоб джанджуристий Косінський-молодший біля хутора пішки ходив і ще й отак-от з кимось заговорив...

Ні, не з паничів, мабуть, цей задирака. Але й не сільський, не тутешній. Цікаво, звідки ж він прийшов? Ба ні, не прийшов, а приїхав – он позаду нього, на узбіччі польової стежки, лежить ровер⁶: колеса з нікелевими спицями ще повільно крутяться, масивний круглий дзвінок на рулі виблискує, як люстерко, ловить сонячне проміння і відбиває його просто Дані в очі.

«Його дзеленчання за кілометр гусей розлякало б. А цей роверист не посигналив, отже, підкрадався тихцем, щоб я не почула. Може, ще й підслуховував, як я співаю», – подумала Дана і зразу ж зашарілася, перекинула через плече пшеничну косу, обсмикнула підітану зелену спідничку, сховала під нею засмаглі круглі колінця.

Хлопець перевів веселий синювато-сірий погляд із Дани на кошики, вже наповнені дрібними квіточками. Ніби порівнював, що ж воно яскравіше – цвіт у кошиках чи рум'янці на дівочих щоках.

– Це... верес. Для Димки, – пояснила Дана ніяково.

– Для Димки? Хто така Димка? Ваша чарівна корова, яку годують квітами, щоб давала рожеве молоко? – сяйнув білозубою усмішкою незнайомиць.

– Яка ще корова? – Дана нарешті оговталася. – Димка – то жінка. Взагалі то вона Домка Калапуша, але в нас усі звуть її Димкою.

– І навіщо ж Домці-Димці Калапуші стільки цвіту? Що вона з нього робить? Квіткове сіно для своєї корови?

– Тю на вас! І чого ви-те до нещасної корови вчепилися, як реп'ях до хвоста? Та й немає у Димки корови. А з вересового цвіту вона мед робить.

– Вересовий мед?! У вас тут знають, як робити вересовий мед?!!

– У нас усе знають! – випалила гонорово.

І чого це він так дивується? Ніби Дана сказала йому про небесних прибульців, які спустилися на землю, поселилися в їхніх Туричах і живляться виключно вересовим нектаром. Чудний якийсь. Вона підхопила кошики і повернулася, щоб іти до Димчиної хати. Але хлопець вихопив їх у неї.

⁵ Маринарка – піджак (полонізм).

⁶ Ровер – велосипед (полонізм).

– Давай піднесу!

– Сама справлюся – вони неважкі! – заперечила.

– Все одно... Не годиться такий кралечці великі кошичиська носити. Не бійся – не вкраду. Я ж навіть зеленого уявлення не маю, що з цими квітами робити. От якби ти мені по секрету шепнула рецепт вересового меду...

– Його тільки Димка має, – Дана все ще трималася за кошки.

– А казала, у вас тут геть усе знають.

– Кажу ж, Димка знає. А вона наша.

– Хм... До речі, я Теодор, тобі дозволяю називати мене Тео. Або Федором, або Федірком, як називають однокурсники, – на твій вибір. Тільки не Федьком – це вже дуже... Пхе, якось мені не пасує. Та відпусти нарешті ці свої шедеври народного лозоплетіння і назви й своє ім'я.

Дана промовчала. Хлопець стенив плечима.

– Все одно дізнаюся.

Тричі виважив кошки над головою, як важкоатлет гирі, і бадьоро закрокував слідом за Даною.

– Подумати тільки – вересовий мед на Поліссі! Та це ж світова сенсація! Якщо мені ця ваша аборигенка... Як там її? А, Димка. Якщо мені пані Димка скаже рецепт... Це ж... Ти чула про країну Шотландію?

– Я ходила до школи.

– Молодець – гарна відповідь. А до гімназії?

– Мама з татом не захотіли до міста відпускати.

– А твої мама з татом часом не пан і пані Косінські?

– А що, я у них так удалася?

– Не знаю, я ж їх не бачив. Ще поки що не бачив. Чув тільки, що земля у вашому селі Косінським належить. Але взагалі-то ти на панночку дуже навіть схожа: тоненька, тендітна, ніжки взуті, ручки білі. Та ще й до школи ходила.

– З панною Косінською попав пальцем у небо! А те, що я у школі вчилася... Що ж тут аж такого дивного? У нас чимало дітей записуються до школи, тільки ходять потім хто скільки. Дехто взагалі рік-два повчиться, а далі – ні ногою. А я шість класів закінчила, бо школа у нас шестирічна.

– Ух ти! Аж всі шість класів! Але, може, у школі тобі цього не розказували. Ось послухай. Отже, колись на території Шотландії, це така країна, сусідка Англії, жив маленький корінний народ – пикти. Славилися пикти довголіттям і неймовірною, просто-таки містичною силою. А сила та була... Від чого б ти думала? Ну-ну, вмикай думалку! Від дивного-предивного, міцнішого за вино і солодшого за мед напою із вересового цвіту, його так і називали – вересовий мед.

Дана недовіриливо глянула на Федора – чи не розіграє він її?

– У Шотландії теж росте верес? Геть такий самий, як у нас?

– У Шотландії не був, їхнього вересу не бачив. Але думаю – такий самий. Верес, він хоч на Волині, хоч у Шотландії – все одно верес. Рецепт того напою пикти зберігали у глибокій таємниці. Захотів якось жорстокий король знищити той маленький гоноровий народ у своїй імперії. Але спочатку заповзявся вивідати рецепт вересового меду. Ну якому ж правителю не хочеться бути сильним і жити якщо не вічно, то хоча б дуже-дуже-дуже довго! От і тому хотілося. О, скільки людей було вбито його посіпаками! Бо пикти не погоджувалися видати секрет містичної сили і довголіття своїм поневолювачам. Залишилося від цілого народу всього двоє – батько і син. Приїхав до них той дурнуватий король зі своєю військовою дружиною, стали суворі вояки їм погрожувати: мовляв, не зізнаєтесь – будете живцем спалені. Тоді батько каже: «Не можу я перед синовими очима видати вам таємницю наших предків». «Немає проблем!» – вигукнув король і наказав зв'язати хлопця й кинути у бурхливі води річки. А коли батько залишився сам один, то сказав королеві таке: «Жаль мені сина свого. Але ще більше я боявся,

що він, молодий, ще безбородий, не витримає ваших тортур і видасть рецепт вересового меду. Тепер, коли сина мого єдиного немає, я вже нічого не боюся. І нічого вам не скажу. Можете мене вбити».

– І вони його вбили? – Дана різко повернулася й опинилася очі в очі з Федором.

Їй аж дух перехопило – вона ще ніколи не стояла так близько з хлопцем. Федір ніби тільки того й чекав – миттю кинув кошики на землю і обхопив її за стан. Але Дана вислизнула з його рук, як вивірка, і побігла стежкою.

– А ти як думаєш? – наздогнав її Федір. – Кинули живим у полум'я. Так і загинув останній представник маленького, але дуже гордого народу. А з ним було втрачено і рецепт приготування вересового меду. І ось що я чую! Тут, на Поліссі, у древньому таємничому селі з поетичною і мужньою назвою Туричі... Якби його віднайти...

– От ви-те й поїдьте до Шотландії. На ровері, – пирснула сміхом у кулачок. – Там і шукайте.

– Там уже шукали, але не знайшли. А раптом він справді тут? Раптом це саме той рецепт? Якщо в цих краях росте верес і з нього готують вересовий мед...

Дана відчинила хвіртку, підійшла до дверей. Хотіла забрати кошики з цвітом, але Федір не віддав – так і посунувся з ними через темні, пропахлі травами сіни до кімнати.

3

Димка, висока, худюща, в чорних блузці і спідниці та білій перкальовій хустині в синій горошок, зав'язаній «молодичкою» на темно-каштановій зі срібними прожилками сивини голові, забрала кошики, поставила їх на лавку, пильно глянула на незнайомця з-під примружених повік.

– А це кого ти, Богоданцю (вона ніколи не казала Дана чи Богдана, а тільки Богодана), у наших вересових кущах надибала? Чи, мо', в соснині між грибами цього худюського опеньочка підбрала? Ди'-но який білюсій і аліганцький.

– Дякую, пані Димко, за аліганцького опенька! Красно дякую, що мухомором не обізвали! Врахую ваше зауваження. Якщо у цьому гостинному селі будуть добре годувати, то обіцяю багато їсти, хутко поправитися і стати справжнім боровиком. Тільки ніхто мене в кущах не знаходив, я сам знайшовся. – Федір артистично поклонився перед Димкою, а тоді виструнчився, як на параді, змахнув головою. – Федір. Єдиний син Данила. Не Галицького, а Лесика. Театральне псевдо – Теодор. Тимчасово мешкаю у Львові. Студент. Учусь на історика. Приїхав збирати матеріал про ваше мальовниче і героїчне село. Кажуть, що тут багато чого цікавого було під час війни.

– Якої такої війни? – перепитала Димка. – Через наше село тих воєн прокотилося, як чорних хмариськ через осіннє небо.

– Ну, не наполеонівської. Це точно. Австро-угорсько-німецько-російсько...

– А-а-а, ти про велику, про царську. Царську війну я тутечки пережила, на своєму хуторі. На хронт не ходила, з пукалок не стріляла, мендалів не заробила. То що мені про неї балакати? Була, та й, Богу декувати, загула, хай їй трясця, тій війні!

– Так таки вже й немає про що балакати. Казали мені, що тут, у вашому селі, чудо сталося – нібито чийсь солдати повмирали, ну зовсім, трупами стали, а на третій день ожили.

– Як Христос? – Димка тричі перехрестилася. – Не богохульствуй! І хто тобі наплів такого, Телесику?

– Я не Телесик, а Лесик. А ви не хочете, значить, бідному студентові нічого розказувати, – Федір тяжко зітхнув. – Ну що ж... А може, все-таки згадаєте. Я ще цілий тиждень, до кінця вакацій, буду тут. Якщо що, то шліть гінця до будинку Юрка Гориславця.

– Це ж котрий такий Гориславець? Часом не Катерини Книги син? – перепитала Димка.

– Книги? – здивувався Федір. – Яке дивне прізвище – і зовсім не поліське.

– А то й не хвамілія, то по-вуличному. І чого це не по-полішущьки? – Димка аж образилася. – Книгами у нас пташок називають, тутешніх, лугових, що цілими днями над травною книгають та кигичуть.

– Чайок чи що? – перепитав Федір.

– По-твоему чайки, а по-нашому книги. А хвамілію Гориславець у Туричах аж три родини має. Як їх оприділяти, щоб довго не розтовкмачувати? От кожному і нарекли по-иншому. Катерина по-вуличному Книга. Чайка, значиться, але по-нашому, по-сільському, по-тутейшому. То ти, кажеш, до Юрка Книги приїхав?

– І з Юрком. То мій товариш, ми з ним в одному університеті вчимося і в одному театрі разом граємо. В неділю у вас будемо виступати. Ну, не тільки ми, студенти, ще й справжні актори мають підїхати. Приходьте до школи! Не хвилюйтеся – платити не треба. Скажете, що від мене, від знаменитого артиста Теодора Лесика, – прошу більш не плутати з Телесиком! – і вас не тільки пропустять, але й у партері, в першому ряду посадять.

Федір з усіх сил намагався сподобатися Димці, завоювати її прихильність, але вона тільки рукою махнула:

– Куди вже мені? Ходулі не ходять, з хати ледь виплентуюся.

– Як шкода! То, може, вам ровера позичити?

– От жипало! От годзікало⁷! – Димка ледве стримала сміх. – Покладе, знаця, стара баба Домка свої хорі ноги на ровера, та й він сам повезе її через усеньке село. А педалі на тому ровері хто крутити буде?

– Я! – охоче зголосився Федір. – Посаджу вас на раму та й повезу, як справжню королеву.

– От і вези вже себе сам!

– Та я що? Я хоч зараз. Але... Хм... Тут таке діло. Про війну, я так розумію, ви говорити не хочете. Ну, на фронті не були, медаль не отримали, хвалитися немає чим. То, може, свою найбільшу зовсім-зовсім невійськову таємницю розкажете? Га? Ту, що так від усіх ховаєте? От розкажете – і мене як не було. Клянусь: одне колесо – тут, а друге – там.

Димка чогось зблідла, задихалася, закашлялася, у неї дрібно затремтіли пальці. Дана кинулася до відра, набрала води.

– Що з вами? Випийте!

Димка стукотіла зубами об квартиру. Господи! Та що це справді з нею? Тільки що нормально говорила, навіть сміялася. Чи Дані привиділося це її тремтіння та цокотіння? Бо гість ніби нічого й не помічає, теревенить собі далі.

– Я, знаєте, ще й легенди, міфи, пісні народні записую, рецепти там всілякі старовинні. – Федір справді дістав з кишені невеликого записника й тонко загостреного олівця. – Може, щось із цього згадаєте і розкажете? Це не для мене, а для історії, для прийдешніх поколінь. Скажімо, про вересовий мед, який ви збираєтеся готувати з ось цих квітів, які я, Теодор Лесик, власною персоною приніс до вашої хати.

– То от чого ти, блутало оцибенське⁸, тут барвінком коло старої баби стелишся! От чого жиполиш! А бодай тебе муха вбрикнула! – Димку раптом попустило, вона глибоко і полегшено дихнула, віддала Дані квартиру, підвелася з лавки, пройшлася через хату, виставивши поперед себе ціпок. – Ну, намірився писати, то пиши, писако. Знаєш, чого оті книги так жалібно кигичуть, так тривожаться?

– Ні, – стенив плечима Федір. – А чого?

– А ти слухай чого. Було то вельми давно, ще як татарва по наших землях рискала. Налетіла орда поганська від битого шляху на село, як дощова хмара на чисте небо. Люди кину-

⁷ Годзікало – те саме, що й базікало (діалектизм).

⁸ Оцибенський – фальшивий (діалектизм).

лися до річки, перепливали її і ховалися в лісі. А їднa жінка з маленькими діточками не могла вельми бігти, а перепливати річку – і поготів. Бо ті пущівірінки обліпили її з усіх боків – їдне на руках, друге за спідницю вчепилося, третє за сорочку тягне, четверте за мамкою ледь шкандибає... Дійшла молодиця до річки, упала в траву під кушем лози, дітвaків своїх до себе при-тулила. Лежить, бідна головою, і молиться, просить Бога, щоб одвів біду чорною від неї-них діточок дрібних. Почув Бог ту молитву ревну материнську. Відвів нечисть чужинецьку від берега. Повернули ординці коней на дорогу і вже скакати нею намірились. Аж тут їден почув, як голосно книга кигиче. Дивиться: а вона над кушем лози кружляє і кружляє, книгає і книгає. Догадався хитрий татарин. Гукнув свою орду і поскакали вони до річки. Та й убили діточок дрібненьких, а жінку в ясир узяли. Розгнівався Бог на тую пташку нерозумну, та й з того часу кричить вона отак над своїми дітьми, крила заламує та дрижить од страху, щоб не знайшли їх люди у траві і не забрали з гнізда.

– Гарна легенда, – сказав Федір. – Красно дякую, пані. А про вересовий мед...

– Он ходник до порога, а он і від ходника до воріт дорога, – Димка розсердилася чи вдає, що розсердилася. – Рецепт вересового меду йому скажи! Може, ще й цидулку написати і на тарелі золотій подати? Авжеж! Уже й розігнала дурна баба!

– Зупиніться! Не біжіть! Говоріть сидячи! – Федір схопився рукою за кінчик піднятого Димкою ціпка, нагнув його донизу, зітхнув награно-приречено. – Ну гаразд, втікаю, втікаю, втікаю. Але ви ще подумайте, добре подумайте. Нашо таку таємницю від людей ховати? В селі ж усі свої. Не агресори якісь чужоземні, не завойовники на чолі з грізним королем.

– Свої то свої, а як розкажу, то кому я тоді потрібна буду, га? Хто до мене навідається? От пометикуй своєю макітеркою. Буду тоді сидіти сидьма їднa у штирох стінах. А так – що б у кого не приключилося, сюди прибігають, низенько кланяються, Домочкою називають, красно декують. Хто копійчину принесе, хто лагодзінку⁹ якусь. О! Згадала. Візьми-но собі, Богоданцю, там, на миснику, на середній полиці, у синій філіжанці, яку ти мені на Великдень подарила, два ружові м'ятні півники на патичках.

– Це ж треба! Мої улюблені, – зітхнув Федір.

– Не знебошуйся і не підлещуйся, все їдно ніц не получиш. Лагодзінки – то для дівчет.

– Авжеж. Ні цікавої історії, ні рецепта, ні навіть м'ятного ружового півника на патичку. Така вже моя доля. А вас навколо пальця не проведеш.

– Та й тобі пальця в рот не клади...

– І не треба. Бо це негігієнічно, – весело засміявся Федір. – Йдемо, моя чарівна квіткачко, я тебе на ровері додому підвезу, якщо його ще ніхто досі не поцупив.

– У нас чужого не беруть, – кинула вслід Димка. – А біля Богоданці не дуже крутисся, хлопче, бо неїн батько такий, що тіко стережись... Можуть і твої ходулi до школи не дійти і педалі на ровері не буде чим крутити.

– Дякую за пораду – буду берегтись. А ви мудра жінка. І розказуєте дуже цікаво. – Федір несподівано повернувся і поцілував Димці руку.

Димка висмикнула її з його долоні, знікoвіла.

– Сама знаю. Теж мені Америку відкрив... А спектакля ваша ж яка – весела чи сльозлива?

– І сміх, і сльози, і кохання! Ще й яке кохання! «Наталка Полтавка». Самого великого і неповторного Івана Котляревського. Передбачається аншлаг.

– Ну йди, йди з Богом до того свого ашлагу!

Ровер лежав там, де Федір його й залишив. Дана відмовилася на нього сідати – сама б не повела, бо ніколи не їздила. А сидіти на рамі перед хлопцем... Щоб він дихав їй у потилицю... Щоб торкався до неї... Ні, ні і ще раз ні! Від Димчиного хутора й аж додому йшли пішки. Про що вони тоді говорили? Здається, про той же вересовий мед.

⁹ Лагодзінки – солодощі, смаколики (діалектизм).

4

Не було у Туричах жодної хати, де б не тримали про запас хоч слоїчок цього цілющого трунку. Ним рятувалися від усіх болячок. Пили від застуди, від нервів, від пристріту, від болю за грудиною чи в животі, зупиняли кров, лікували рани, крапали у вуха, полоскали зуби, натирали суглоби при артриті та ревматизмі, знімали вроки, причаровували хлопців...

А готувала цю народну панацею для всенького села справді тільки одна людина – Домка Калапуша, Димка. Жила вона неподалік від села, на хуторі, що круглим острівцем кучерявився посеред поля. Кажуть, колись, ще до великої війни, той острівець був навіть не островом, а цілим материком. Навколо садиби та кількох моргів лану біля неї тяглися густі зарості вересу. Може, через те Калапуші й узялися за народний промисел на його основі. Хоча могло бути й навпаки: старовинний рецепт вересового меду привів котрогось із Димчиних предків на цю піщану місцину, яка не дуже тішила врожайми зерна і городини, зате вабила саме своїми вересовими хашами.

Але згодом більшу частину заростів викорчували, землю засіяли пшеницею та ячменем, залишився тільки вересовий острівець навколо хутора. Тож Димці вже доводилося ходити до соснового лісу або аж на торфовище за лісом, де верес бував особливо пишно. А останнім часом, як стала підупадати в силі, сказала, щоб люди самі збирали цвіт, а вона вже вдома з ним попорядкує. Біля хутора ж обривати верес дозволялося тільки Дані, яка частенько навідувалася до самотньої далекої родички.

Як воно було насправді колись із тими вересовими медоварами Калапушами та їхнім хутором, ніхто вже достеменно не знає. Як не пам'ятають у селі тонкощів приготування старовинного цілющого напою. Не те, щоб зовсім ніхто цією справою не займався. Займаються. І сушать вересовий цвіт, і запарюють, і на домашньому перваку настоюють, і з іншим зіллям та корінням змішують. Комусь щось таке варево-парево лікує, для когось воно замість хмільного напою, ще для когось – просто лагодзінка солодка на празники. Але чудодійну силу мають тільки Димчині меди. Ганна Рудюкова якось сказала зітхаючи: «Колись дівку навіть за втрату цноти так би не осудили, як за втрату рецепта вересового меду. А теперка одна Димка й пам'ятає його. Що то з нашими людьми приключилося?»

Димка багато чого знає і вміє. Де і коли яку травину зібрати, щоб найпомічнішою була. Бо то, каже, дуже важно, – пора і місце, на якому зілля виросло. Вона й бабить¹⁰ – за своє життя не одній сотні новонароджених перев'язала пуповину, не одну тяжку породіллю порятувала від смерті неминучої. І якою погода буде, на цілий рік наперед Димка знає. І нібито мову звірини лісової та домашньої розуміє. І лиху людину від доброї вміє відрізнити, як би та не прикидалася і не придобрювалася. Та головне – їй одній відомі всі пропорції приготування вересового меду: при підготовці солоду, при варінні сусла – із того солоду та вершечків гілочок з цвітом, і термін витримки та бродіння – від тижня до кількох місяців, залежно від бажаного кольору (жовто-червоного або червоно-бурого) і призначення. А ще – як приготувати цілющу настоянку із сухих квітів вересу, як ті квіти сушити (тільки на свіжому повітрі!), де брати воду для настоянки (вона мусить бути лише джерельною!)...

Випадок з «воскреслими» вояками, який зацікавив Федора, також Димчиних рук справа. Її рук та ще, звісно ж, дикого вересу. Трапився він із вояками генерала Брусилова. Вони нібито після того, як випили вересової «медовухи», аж два дні лежали як мертві, а на третій ожили, але нічого не пам'ятали. У Туричах про це всі знають. Хтось, мабуть, і направив Федора до Димчиного хутора за цією історією. Тож його зустріч з Даною була не випадковою.

¹⁰ Бабити – приймати пологи, пееерерізати пуповину (діалектизм).

Дана чула про це і від сусідів, і від своїх батьків. Як і про весь той тривожний час, у який їй суджено було народитися.

Солдати царської армії стояли у Туричах двічі. Першого разу, як війна тільки почалася, протрималися недовго. А як уже збиралися відступати, то наказали збиратися у дорогу і місцевим жителям – їх поспіхом евакуювали на схід. Такого виселення зазнали не тільки Туричі, обезлюдніло тоді чимало й інших сіл та містечок на значній території Волині. Генерал Брусилов вирішив застосувати тактику «випаленої землі» – залишити після себе безлюдну, мертву територію, на якій би супротивники російської армії не могли отримати жодної підтримки населення, ні харчами, ні реманентом, ні теплим прихистком у хатах.

Ну який же селянин погодиться добровільно покинути свою землю, хату, господарство і волоктися у невідомість? Перелякане село гуло, як розтривожений вулик. Але людей, які ледь встигали вхопити сякі-такі пожитки, солдати вантажили на фурманки – і в дорогу. Хто відмовлявся їхати, чинив спротив, зразу ж ставав безхатком – брусиловці ходили вулицями із запаленими смолоскипами і штрикали їх під стріхи осель непокірних. Знову ж таки тактика: не буде людям де жити, то не буде і прив'язки до місця, мусять підкоритися і їхати.

Половина села пішла тоді з димом. Сім'ї, вивезені у східні області України та в Росію, так і не повернулися додому до кінця війни. Дехто з них приїхав аж у двадцятих роках, дехто назавжди залишився на чужині.

Ті ж, кому вдалося вчасно зметикувати, що воно й до чого, і не далися, щоб їх випровадили із села, втекли до лісу, за непрохідні болота, куди брусиловські вояки боялися поткнутися. Вирішили: краще лишитися без хати, ніж покинути свою землю. Там і перебули час, поки в селі мінялася влада. Після відступу російської армії повернулися у Туричі, на свої згарища. Мусіли оселятися у вцілілих будівлях тих, кого царське командування евакуювало. Мали надію до повернення земляків відбудуватися і перебратися у власні хати. Але війна все котилася і котилася то в один, то в інший бік, крутилася і крутилася по колу, товклася, як Марко проклятий по пеклу, і кінця-краю їй не було видно. Тож чекали терпляче, поки ця вселенська бійня закінчиться, щоб уже тоді братися за будівництво.

Після відступу царських вояків наполовину спалені Туричі перейшли до австрійців. Австрійців у селі зустріли похмурою настороженістю. Офіційно саме вони були ворогами для місцевого населення, бо ж Волинь належала до Російської імперії. Та мужицький розум підказував, що ні одні, ні другі місцевим не друзі, що як для росіян, так і для австрійців це поліське село, заховане серед лісів, у яких колись жили горді тури (звідси і Туричі), – всього лиш територія бою, а вціліє воно чи згорить дотла разом із усіма його жителями – обом арміям, як і обом чужим державам, байдуже.

Та саме з австрійцями у Туричі прийшли українські січові стрільці. Патріотично налаштована інтелігенція – студенти, ліцеїсти, викладачі, поети, художники, співаки – утворили в австрійській армії свою добре вишколену військову форму, яка намагалася розбудити етнічну пам'ять на землях, поневолених Російською імперією.

Молоді вояки-добровольці сколихнули Туричі і дуже хутко й легенько прихилили його до себе. Їхні запальні слова про Україну, про рідну мову і церкву нікого не залишали байдужим. У цій страшній війні, що втягнула у себе понад півтора мільярди людей, майже три чверті всього населення Земної кулі, по два боки фронту, в обох ворогуючих військово-політичних блоках не зі своєї волі опинилися і тисячі українців, які, за законами війни, змушені були вбивати одні одних. А січові стрільці закликали до єднання українців, до створення своєї держави. Вони співали українських пісень, відкривали у селах українські школи.

У Туричах приміщення школи ще ніколи не було. Його взялися будувати. Хлопці зорганізували толоку, і на неї прийшли всі – від малого до старого. Селяни привезли з лісу деревину, різали і стругали дошки, молоденькі січовики доставили звідкілясь червону черепицю

на покриття школи, зо два десятки столів, зошити, ручки, підручники, вивісили над ганком жовто-блакитний прапор і навіть самі взялися навчати сільську дітвору українською мовою.

Та як тільки російська гвардія прорвала австро-угорсько-німецьку оборону і болотисті береги Стоходу поховали у «братській могилі» драговини тисячі солдат і офіцерів з обох боків, разом з австрійською армією відступили і січові стрільці. Припинила роботу школа, притихло, зачалися, насторожено поглядаючи з вікон, село. Воно добре пам'ятало, що чинило військо російського царя за першого приходу. Багато хто до цього часу так і не знав, що сталося з їхніми родичами, яких тоді евакуювали – куди їх відправили, чи колись ще повернуться вони додому і чи й живі досі? А що як тепер все повториться? Що як царські офіцери знову почнуть відправляти селян невідь-куди або пускати з димом їхні обійстя?

Цього разу генерал Брусилов не збирався відступати. Добре спланований наступ, названий пізніше Брусилівським проривом, обіцяв йому перемогу. Його солдати, що розташувалися у селі, насамперед зірвали жовто-блакитний прапор на школі, замінили його на російський з двоголовим орлом. Селяни ховали від них не тільки пожитки, але й доньок. Зрештою, цей живий скарб під час усіх на світі воєн ставав здобиччю голодних, загрубілих від кривавих побоїщ вояків. І ця не була винятком.

Марійці Лисюковій ще й шістнадцять не виповнилося. Красуня з пишною русавою косою і синіми, як льон, очима, сиділа на горищі й носа не сміла висунути. Батьки тільки ввечері приставляли до ляди драбину і дозволяли дівчині спускатися. А вранці – знову до схованки.

Того вечора вона спустилася, як завше, зайшла до хати. Тільки взяла ложку в руки, щоб повечеряти, а тут і непроханий гість на поріг – рукастий здоровило з порожньою пляшкою під пахвою. Побачив дівчину, п'яно гикнув від здивування, радісно засміявся, осліплений її юною вродою, хотів обняти. Злякана Марійка – з хати, він – за нею. А батько ззаду – заступом по голові. Той і звалився на землю, як лантух з половою. Вночі прийшов до тям, протверезів, пішов до своїх, заявив про ворожий замах прибічника австріяк на його життя. Хату Лисюків оточили, взяли штурмом, обнишпорили кожен закуток, але нікого не знайшли – господарі з донькою зметикували, що залишатися вдома небезпечно, і поки солдат приходив до тям, втекли до родичів у сусіднє село.

На світанку солдати зігнали всіх туричівців до старої олійниці. Зазвичай вона починала працювати восени, тоді до неї і звозили насіння соняхів, льону, ріпаку, з якого били олію. Цієї ж пори приміщення стояло порожнє. Але цього ранку у ньому вже ніде було і яблуку впасти. Двері зачинили на засув знадвору. Пригрозилися, що підпалять олійницю увечері, щоб у темряві видніше було, як горить. Чи справді збиралися підпалити, чи тільки хотіли добряче полякати людей, – цього ніхто так і не дізнався. Але люди, голодні, змучені тиснявою і задухою, справді дуже настрашилися: у війни своє беззаконня, можуть і спалити, а не спалять, то відправлять невідь-куди, як це вже було.

Один хлопчина, політок¹¹, утік із села – він якраз вийшов на подвір'я до вітру і побачив, як до хати прийшли солдати. Чимдуж помчав у поле, а потім – до хутора Калапуш.

Димка тоді жила ще зі своєю матір'ю. В селі вже потроху забували про її пристрасний роман з драматичним фіналом. Казали, була вона дівкою вельми гоноровою, перебірливою і неприступною. Багатьом сільським хлопцям гарбуза піднесла й одкоша дала. А то поїхала до Ковеля на гостину і як поробив їй хто – залюбилася в молодого маляра. І він нібито аж спалахнув від її гарячого погляду, як солома від сірника. Солома, як відомо, хутко згоряє. Пах – і вже тільки купка легенького попелу. А Димка – гонорова однолюбка. Вона ж стільки часу чекала того свого великого кохання. Ну от і діждалася. Втратила через нього голову, кинула і хутір, і батьків, поїхала до міста, найнялася на роботу у багатих людей. Чи жили вони разом з тим її обранцем, чи тільки любилися таємно, ніхто не знав. Нібито був той маляр теж із

¹¹ Політок – підліток (діалектизм).

заможної родини, яка не захотіла прийняти сільську дівку і лийнула свій цебрик холодної води на їхнє гаряче кохання. Сховала Димка у своєму серці на все життя жаринку палючу від того полум'я, що так обпекло її, та й повернулася на хутір. Заміж так і не вийшла, хоч і потому до неї не раз сваталися. До старості не могла забути того маляра. Зосталася при матері у статусі слухняної учениці знахарської справи і з ореолом дивачки-відьмачки.

От і тепер. Хлопчина до хати, а Димка Мокрину, матір свою, кличе. Та вислухала задиханого політка¹², кивнула до доньки, показала рукою на комору.

– Тая, з мохом... Сама знаєш...

Димка пішла до комори, винесла обмотаний полотниною і обплутаний сивими пасемцями павутиння слоїк з червонувато-бурою рідиною.

– Постав у теплу воду, – наказала Мокрина. – Давній він дуже, загус уже.

Димка налила у баняк води, вставила у нього слоїк, підштовхнула баняк рогачем у піч, де якраз домлівала якась страва. Вона й сама знала, що давній загуслий верес треба нагріти, щоб він знову став рідким. Зі слоїка перелила напій у дві темно-зелені пляшки. Мокрина перехрестила їх:

– Благослови, Боже, на спасіння громаді!

Тоді перехрестила доньку:

– Хай тебе береже Мати Божа!

Димка поклала у кошик пляшки, прихопила кусень сала, десяток яєць.

Солдати ще допивали в хаті сільського старости червоно-буру «медовуху», що мало до сказу їх не довела – вони вже після першої чарки почали якось дивно сміятися, потім стали голосно реготати і несамовито верещати, ніби їм було пороблено. А жителі села, визволені Димкою із замкненої олійниці, вже готувалися в дорогу. Тільки не на чужину, а до рідного лісу, за непрохідне Бузькове болото, де вони вже ховалися за першого пришествя російської армії, коли не захотіли їхати на чужину. Господарі поспіхом скидали на фурманки хатні пожитки, вантажили зерно і бульбу, виганяли з хлівів домашню худобу, ловили птицю.

Коли п'яні вояки поклали сонні голови на стіл поруч із порожніми пляшками з-під вересового меду, перша фурманка якраз виїхала з села. За нею потягнулася друга, третя, четверта...

Наступного дня до села приїхала ще одна група вояків. Тут вони мали підкріпитися, запитися харчами. Натомість – порожнє село: ні людей, ні коней, ні навіть собак. А в обійсті сільського старости – мертві пияки за столом. Вдарили на сполох, кинулися по дворах, обшуквали всі садиби, зрештою докумекали, що це хтось із сільських допоміг солдатам так заснути і все село після цього втекло до лісу. Втікачів видавали і глибокі сліди фурманок на мокрій землі.

Кинулися за тими слідами, дійшли до болота. Але коли один з солдатів ступив на стежку, порослу багном, і тільки булькнув у драговину, всі інші повернулися до онімілого села. Тіла забрали з хати старости і поскладали рядочком у церкві, відспівування їх мав провести капелан. Наступного дня взялися копати братську могилу. Викопали, прийшли з ношами за мертв'яками, а ті якраз вихитуються з церкви – зелені, охлялі, схожі на привидів.

Село після того майже місяць переховувалося у лісі. Повернулося, коли військо вже далеко відкотилося. Казали тоді, що Мокрина пригостила вояків якимось особливим вересовим медом. Що вона додала у нього, крім квітів, – так і залишилося таємницею.

¹² Політок – підліток (діалектизм).

5

– Вже й півні поснідали, а наша красна дівойка досі з подушкою обнімається! А людські діти ондечки бульбу копають! Бо в тіятрах до самого досвітку не сидять! Бо на гульки не ходять, коли на полі стіко роботи!

Півні ще й лапи не обросили і дзьоби не намочили – он тільки-тільки злітають із сідала і розправляють крила перед своїми розкудкудаканими курячими гаремами. І на городах такої ранньої пори – ні лялечки. Але Дана мовчить. Спробуй запереч – тоді вже маму до полудня не зупинити. Хай уже насабаниться¹³, хай відведе свою душеньку.

У школі вчора виставу показувати не дозволили – солтис заборонив, сказав, то польська школа, а п'єса мужицька. Люди запротестували, збиралися послати делегацію до пана Косінського, просити, щоб на солтиса вплинув. Але солтис тільки хмикнув: ідіть-ідіть, і від пана те саме почуєте, що й від мене. Думаєте, я з ним не радився? Сам придумав – сам сказав? Хочете дивитися свою виставу – шукайте собі якесь подвір'я. А то доводиться до того, що ваш театр зовсім видворять із села. Делегати почухали потилиці та й махнули руками.

Дана здивувалася: ніби ж і не вредний Януш Косінський. Зовсім не такий, як, скажімо, пан Варгіцький у Підлісному. Той завше приндиться, каверзує, а часом як з ланцюга зривається – репетує, аж ногами тупає. Торік людям за роботу не заплатив. Гнулися, гнулися на нього селяни, і в маєтку, і на полі, а він в кінці ще й винними їх зробив. Сказав, що їхні свині його поле перерили і бульби на кілька лантухів зжерли. А це ж збитки, і хтось же за них платити має. От і вважайте, хлопці, що відробили панові за своїх дурних голодних свиней. Скільки не доказували йому, що то дикі вепри з лісу занаділися, що й на людських городах від них спасу немає, бо розплодилось тої звірини так багато, що доведеться біля села сторожів ставити, а в лісі відстріл робити. Але з Варгіцького – як з гуски вода. Де ж би, щоб його пропало!

Ні, Януш Косінський не такий. Він спокійний, розважливий, бібліотеку велику має. Якось Дана з мамою ходила на роботу до панського маєтку, то пан навіть сам розказував їм, як трускавки вирощувати і як збирати. Для села ті трускавки – дивовижа. У лісі вони ростуть дрібненькі, і за малину, і за ведмеді¹⁴ менші. А тут такі кругляки, що кілька ягід з'їси – і вже ситий. А ще тоді пан дозволив Дані взяти в його бібліотеці книжку. Спочатку здивувався трохи, що мужицька цурка¹⁵ любить читати. А тоді аж заусміхався до неї – то добре, бардзо¹⁶ добре, от він свого Михалка ніяк не може змусити читати, хоч той і гімназію в Холмі закінчив.

Щоправда, всі книжки у панській бібліотеці тільки польською мовою, але ж польською Дана і в школі вчилася. Спочатку у них був хоча б урок української, бо того вимагав «кресовий» закон. Але потім вчительку-українку чи то звільнили, чи то кудись перевели. Польські вчителі української не знали, тож і викладати її не було кому. Більшість сільських дітей саме через ту чужу мову, що ніяк їм не давалася, і кинули науку. У шостому класі з Даною навчалося всього п'ятеро учнів.

Януш Косінський також навідувався до школи. Казав, що Турічам дуже пощастило, адже в сусідніх селах діти вчать по хатах, а тут таке ошатне приміщення. Про те, що колись це була українська січова школа, ніби й забув.

Якось пані Яніна, вчителька літератури, організувала вечір, присвячений Адаму Міцкевичу, і запросила на нього пана Косінського. Той слухав, як учні вірші декламували, і тим, хто виступив найкраще, вручив по збірочці «Кримські сонети». Дана іноді перечитує її, а тоді

¹³ Сабаніти – доброзичливо сварити (діалектизм).

¹⁴ Ведмеді – ягоди ожини (діалектизм).

¹⁵ Цурка – дочка (з польської).

¹⁶ Бардзо – дуже (з польської).

заплющує очі й уявляє собі Чорне море, високі хвилі, білі вітрильники на синій воді, Акерманські степи, таємниче місто Бахчисарай, гору Аю-Даг, вершину Чатир-Даг... Ох, як би їй хотілося побачити все це на свої очі! Як би вона хотіла полинути понад білим світом далеко-далеко, як у тій казці – за тридев'ять земель, у тридесяте царство!

Мама іноді сварить її за книжки. Каже: нащо дівчині забивати голову тою писаниною? Книжки для панів, бо їм більш нічого робити, як ті хвантазії читати. А сільській людині і так мороки вистачає. Та Дана уявити не може, як би жила, якби не мандрувала сторінками книжок.

Але цього разу такі незвичайні люди примандрували у їхнє село. Чого ж пан Косінський проти них? Чого заодно із солтисом? І чого той солтис раптом так сконозився? Тільки через те, що вистава мужицькою мовою?

Довелося театрові перебиратися із школи до Бондарукової клуні – вона найбільша на кутку. Прийшла на таку рідкісну okazію чи не половина села. Поклали дошки замість підмостків, поставили стола, принесли зі школи два стільці (добре, хоч це солтис не заборонив). У клуні хто сидів, хто стояв, але вміститися змогли далеко не всі – ті, хто прийшов пізніше, мусили у двері заглядати, за дверима слухати.

Зібралася «вельмишановна театральна публіка», як сказав Федір, пізно ввечері, коли вже у господарках запорали всю роботу, нагодували свиней, подоїли корів, позаганяли у загородки гусей та качок. Бо ж неділя неділею, а бидло¹⁷ голодним і недоєним на ніч не залишиш, птицю надворі на розправу лисицям та куніям не кинеш. Тож і закінчилася вистава мандрівного театру пізно, а відтак і розійшлися всі аж за північ. Через Дану і батьки не спали – виглядали її. Але не це гризе маму, ой не це.

– А чого це ти сама їдна пошпацірувала, Степана не покликала? Га? Гвавтоньки¹⁸ було до того тіатра бігти? Чи, мож, отой оцибенський¹⁹ артист з ровером уже голову замакітрив? Встид який! Степцю прийшов, а вона вже повіялася, її вже як хапун вхопив. Роботящий, добрящий, непитущий хлопець з такої поредної родини до неї всім серцем, а вона гемби не розтулить, щоб слово приязне йому сказати. Щістя саме до хати проситься, саме на поріг стало, а вона скаче, як тая коза шудрата.

Ну от, нарешті і справдешня причина маминого праведного гніву. Ай-я-яй! Коза шудрата без Степця на виставу поскакала. Може, було ще й кучері його розчесати, за руку, покраплену рудим ластовинням, взяти та й повести за собою, бо він, бідоса такий, сам дороги до Бондарукової клуні не знає? А чи йому треба той театр? Ну прийшов би та й що? Сидів би собі тихенько, на Дану глипав та підраховував подумки, скільки цього року з батьком за бульбу вторгують, скільки – за свиней і телят.

Ні, Степцю непоганий. Справді – і добрящий, і роботящий, і непитущий. Але ж не любий її серцю! Хіба вона не казала цього мамі? Хіба не просила не принаджувати його до хати, не подавати йому ніякої надії? Але мама так запала на того Степця, на його поредну родину та велику господарку Охрімчуків, що й слухати не хоче. О, знов...

– Любов, Данцю, на хліб не намастиш. А без хліба вона й зовсім скороминуца – була й нема, пропала, згинула, як у полудень туман вранішній. Буде земелька, буде тепло і приязнь у домі, то якого ще рожна людині треба? Сказано ж, як пошлюбиться, то й полюбиться. От подивися на тітку Хотинку і дедька Андрія. Яка пара – всім на зависть. І хата – як повна чаша, і крику ніхто в ній ніколи не чув, і дітваки які гарні вирости! Троє хлопаків-кремпаїв – як ті троє богатирів з картини. Старший, Іван, уже сам двох дітей має. І середульший, Назар, женитися зібрався. А зійшлися ж Хотинка з Андрієм без всяких там шурів-мурів. Хто тоді про любов говорив? Хто про неї хоч згадував? А ніхто! Мама моя, твоя бабуня Ярина, зятя, щитай, на

¹⁷ Бидло – худоба (діалектизм).

¹⁸ Гвавтоньки – дуже поспішно (діалектизм).

¹⁹ Оцибенський – фальшивий (діалектизм).

налигачі додому привела, як виторгованого коня з базару. Привела і перед Хотинкою поставила – на тобі, доцю, чоловіка. А до Андрія: оце тобі, хлопче, буде жінка, суджена половина твоя. Шануйте їдне їдного і живіть так, щоб люди з вас не сміялися.

Неймовірна сімейна історія старшої сестри Хотинки – переконливий козир у маминих руках. Та хто тільки її, цієї самої історії, в усіх навколишніх селах не знає і норовливим чадам, що пробують проти батьківської волі стати, не розкажує! От, мовляв, як воно у житті буває – слухняним та покірним сам Бог добро посилає, тож слухайтеся, що вам старші кажуть.

6

За всіма законами долі, мала б нещасна Хотинка звікувати життя сама самотою. На хуторі у Дубенюків і так чоловіків хіба на великі празники бачили, коли хтось із родичів на гостину приходив чи з сусідніх сіл на фурманці приїжджав. Ярина, тоді ще молодиця – як кров із молоком, вправлялася і з жіночою, і з чоловічою роботою, і двом донькам своїм спуску не давала, з ранку до смерканку крутилися її Настина і Хотинка.

Зосталося те жіноцтво саме, бо господар хутора, Улас, поїхав до Америки на заробітки. Не те щоб так уже бідувала, аж з голоду помирала сім'я, але дуже хотілося Дубенюкам розжитися, вибитися в люди. Якраз пішов такий рух по селах – заохочували роботящих чоловіків до Америки та Канади. Агенти чого тільки не обіцяли тим, хто зголоситься. От Улас і зголосився.

Якось зачепився чоловік за ту чужинецьку землю, пристосовився, а потім аж до самого Нью-Йорка потрапив. Чи то просто пофартило бідовому поліщуківі, опинився він у потрібному місці в потрібний час, чи в Америці й справді так майстровитих чоловіків цінують. Це у нас їх по три на кожен квадратний метр, а там кожен – на вагу золота.

Приїхав він додому за два роки. Привіз трохи грошей. А ще вдяганок всяких аліганцьких своїм дівчатам, дві скатертини делікатні, тоненькі, плетені, з довгими шовковими прендзелями, кругле люстро у жовтій рамі, ніби золотом покритій, і набір ложок, таких блискучих, що в них можна було, як у люстро, дивитися. Ті американські ложки й досі у куфері сховані, мама каже, що ними ніхто так і не їв, лежать собі новесенькі і перейдуть разом із приданим до Дани після весілля. Все село збігалось до Дубенюків, щоб подивитися на ті презенти заокеанські.

Погостював Улас тиждень, та й сказав, що ще за тиждень мусить вирушати назад – обіцяв хазяїнові за місяць вернутися, робота жде, а дорога ж до Америки далека, треба і залізницею їхати, і водою пливти. Аж тепер зізнався, що приїхав він у село не тільки в гості, а щоб забрати Ярину з дівчатами до себе. Треба продати всю живність, а земля може й перелогом полежати рік-два. Там буде видно. Мо', їм і вертатися не захочеться. Риба шукає, де глибше, а людина – де ліпше.

Ярина – в крик. Ні, сказала, в Америку вона ніколи не подасться, це ж через окіян треба перебиратися, ще втопиться в тому окіяні. В дупі вона бачила ту Америку! Як чоловік не вмовляв, які золоті гори в Америці не обіцяв – вперлася жінка і не поступилася. І чоловіка відпускати вже не хотіла.

Покрутився він трохи, посердився, понудився та й поїхав сам. Поїхав і справді – як у воду впав. А бабуня Ярина з того часу Американкою стала. Причепилося до неї те прізвисько, як реп'ях до спідниці. На гроші, які чоловік привіз, прикупила десять моргів землі, ще одного коня та й стала сама господарювати. Коли старша донька Настина побралася з Дмитром Ясницьким і відділилася, зосталася Американка з Хотинкою. Дивилася на свою старшеньку, і серце її кривавилося від болю.

Отож, якщо і в мирний час чоловіків на хуторі хіба на празники великі бачили, то після війни, після великої царської, як кажуть у Туричах, їх і вдень зі свічкою було не знайти. Може, і прибився б котрийсь до Американчини старшої, та гандж у Хотинки великий – безноса вона. Що з тим дівочим носиком ще в дитячі роки сталося, бабуня Ярина неохоче розказувала.

Нібито чиряк якийсь у дитини приключився, чи вкусило щось недобре, таке, що в лісі на гадді спочатку посиділо, а потім до хати залетіло. Із ранки зробилася рана, почала гноїтися, та й виїла та клята інфекція таку делікатну частинку дівочого личка.

Знайти пару безносій дівці та ще й після війни, що викосила чоловіцтво, як косар траву у косовицю... Ніхто б на таке й не сподівався. Ніхто, крім Ярини Американки. Запряже вона, бувало, коня та й соб-цабе по навколишніх хуторах і селах чоловіка своїй безносій Хотинці шукати. Повернеться ввечері сама не своя, запилюжена, пригнічена, втомлена, сердита. А вдома вже на ногах, накаже Хотинці, що та як робити на хуторі, а сама – знов у далеку дорогу, часом і на два чи три дні.

Сказано ж: хто шукає, той і знаходить, хто стукає, тому й відчиняють. Їздила, їздила Американка і таки вполювала хлопця. Аж у Кортелісах. Село було дуже спалене війною, багато людей залишилися без даху над головою – кому царська армія хату спалила, кому австрійський снаряд садибу вдрузки розніс. Кілька сімей навіть у землянках тулилися.

Таку землянку і нараяли тамтешні люди Ярині. В одній виритій у землі ямі-кімнаті – аж дванадцятьох людей: двоє старих, їхній син-каліка, дві доньки незаміжні, невістка – вдова з п'ятьма пущівірками, та ще й хлопець – сирота бездомний, далекий родич, сьома вода на киселі, до злидняцького гурту притулився. Хлопець гарний – з лиця хоч воду пий, руки роботящі, а його за поштурмака мають. Гарує він тяжко на той кагал великий і просвітку не бачить ніякого. Вдома – ні гаси, щоб сліпачка запалити, ні чобіт, ні хліба, ні до хліба. Холодно і голодно. Так голодно, що молоду березу в лісі різали і їли.

Остала Американка в землянці кусень сала, посадила того хлопця на фурманку та й повезла до свого хутора. Дорогою все розпитувала та розказувала, хвалилася, яка Хотинка її роботяща та слухняна, яка добра та згідлива, слова поперек ніколи не скаже. А про те, що безноса, навіть не обмовилася. Та хлопець як побачив свою суджену, навіть оком не моргнув. Певно ж, те око вже встигло доглянутий хутір та землю біля нього побачити. Та й потоваришували майбутні теща і зять за довгу дорогу від Кортеліс до Туричів.

Як вінчалися Хотинка й Андрій, то з усіх навколишніх сіл люди поприїжджали до церкви. Ще на жодному весіллі не було стільки гостей. Де ж таке хто бачив?! І чи ще колись побачить! Молода безноса, а молодий такий гарний, що очей не відвести. «Ой не буде з того життя ніякого пуття, – перешіптувалися жінки. – Прибере хлоп землю до рук, а Хотинку Дубенюкову зі світу зведе. Ой зведе... Як ви-те, кумо, думаете, за скіки часу?» – «Мо', кумо, за рік, а мо', й року не протягнуть».

Тільки прогадали туричівські тарабаньки²⁰, не збулися ті їхні прогнози. Андрій виявився беручким господарем і сім'янином добрим. Набідувався уже, наголодався, намучився, то й добро оцінити зумів. Тещу поважав, як рідну матір, Хотинку ніколи й пальцем не зачепив. Отак і досі живуть. Та ще й як живуть – всім би такого побажати.

Дана вкотре слухає маму і погоджується: авжеж, як чоловік роботящий, совісний, з добрим серцем, то й безносу жінку буде шанувати й жаліти. Як у хаті є хліб і до хліба, то й лад буде. Тільки чогось так шкода їй обох – і дядька Андрія, і тітку Хотинку. Так шкода, аж плакати хочеться...

7

Дана ще й ложки після сніданку не встигла помити, стіл тканим обрусом застелити, а Степцьо вже тут як тут.

– Дай Боже здоровля!

Стоїть біля порога, з ноги на ногу переминається, з руки в руку кошика перекладає.

²⁰ Тарабанька – той, хто передає недостовірні вісті (діалектизм).

– А дедько Дмитро вже на полі?

– Тіко-тіко пішов, хутенько поснідав – і пішов. Там, на тій нашій латці, що над берегом, ще рядочок качанки²¹ zostався, треба постинати і до льоху поносити. Така вже цього року тая качанка вродила! Що головка – то як цебрик! – мама то на Дану, то на Степана погляд переводить.

– А ми з татом удосвіта до лісу їздили, по деревину, хочемо сарайчик ще один прибудувати, то натрапили на таку місцину, де зеленичок – хоч косою коси. Ми їх просто на фурманку клали, як друбняк²², оберемками. От вам трохи приніс. Переберете, то на обід насмажите.

– Декую, Степцю! Які ладні зеленички – молоденькі, маленькі, як цвяшки. Що то роботяща дитина! Що то батьків син! Ніч недоспить, ранок недодрімає, а роботу зробить. І деревину привезе, і грибів назбирає, і сусідів уважить. Ото когось щісте жде! Ото щісте! – і зирк на Дану.

Мама аж розквітла, ніби це їй самій раптом таке щастя привалило, лавку рушником білим хутенько обмахує, невидимі порошинки з неї струшує, Степця присісти припрошує. А певно, вона знає, що йому ніколи розсідатися, а я', а я', Охрімчуки зроду такі непосидючі, до роботи нарвані, але ж хоч на одну хвилю, хоч для годиться, щоб у хаті старости сідали, бо ж у нас дівка ще не засватана.

– А ми оце з Данцею теж зібралися на город, бульби ще трохи зосталося, тої, що пізніше посадили, бо ранню ми вже викопали.

– То я вам пособлю, а Дана хай із зеленицями пореється. З ними треба трохи погаятися, бо ж дрібні і з піском, брав їх купно, не було коли з кожним тим цв'яшком бавитися.

Степцю схоплюється з лавки, картуза на голову – і в двері. Мама за ним. Але за хвилю повертається, махає кулаком перед самим Даниним носом.

– Тіко спробуй до того анциболота вийти! Тіко стань мені перед ворітьми, щоб уся вулиця бачила, з язика на язык ту вашу здибанку перекочувала. А бодай його чорти вхопили! Хай там собі дзенькає, хай носиться своїм ровером, скіло йому влізе. А ти ніц не чуєш! Сиди собі сидьма і зеленички перебирай. Та помий їх добре, і прополощи два чи й три рази у чистій воді, щоб і справді пісок на зубах не рипів.

Анциболот на ровері – це, звісно ж, Федір. А то ж хто! Але чого це він знов приїхав? Ще ж і місяця не минуло, як вакації закінчилися. І головне: чи приїхав з ним Юрко?

Від самої тільки думки, що Юрко у селі, Дану наче приском обдало. Розстебнула кофтину, обмахнула рушником розпашіле обличчя. А за вікном – дзень-дзелень, дзень-дзелень, дзень-дзелень. А щоб тобі, Лесику-Телесику! Вибігти б, запитати, але ж мама – Дана це точно знає! – від хати очей не відводить. Тільки побачить, зараз же кине копачку і прибіжить. Вона чогось аж нетямиться, як побачить Федора. Каже, той городський «спудент» ще поговорі по селі пустить своїм залицанням. А нащо воно їм? То кавалер – на один шпацер. В місті такі вольності, мо', й звичні, але то в місті. А нам такого не треба, ми люди сільські, серйозні.

Може, Федір і справді підбиває клинці, а може, він так з усіма заграє – така вже вдача у нього весела. Дана після тієї зустрічі біля Димчиного хутора якось хутко до нього призвичаїлася, з ним їй легко і просто, біля нього вона за словом у кишеню не лізе. Але перед очима – тільки Юрко. Тільки Юрко... Відтоді, як побачила його у Бондаруковій клуні, тільки про нього й думає.

Федір, пардон, Теодор, грав Возного. Ну який з нього Возний? На цю роль годився б хтось старший, трохи грубший і поважніший. А от Юрко – справжній Петро. Чорнявий, кароокий, та такий високий, та такий ладний і видний! І співав гарно. Дана уявляла себе поруч з ним. А чого? Хіба вона не могла б вивчити слова Наталки? А заспівала б навіть краще, ніж та актриса

²¹ Качанка – капуста (діалектизм).

²² Друбняк – хмиз (діалектизм).

з дивним іменем Тала. Бо хоч Тала і вродлива, але ж уже не дуже молода, та що там – не дуже молода, по правді кажучи, таки застара як для Наталки, та й голос сируватий, низькуватий. Хіба б Наталка так співала? Та її дзвінкий голосочок мав би аж до неба здійматися!

Туди Дана йшла з Оленкою Машлаєвою. Але назад Оленка зі своїм Грицьком поверталася, а Дану самі пани артисти взялися провести. Так і йшли: справа – Юрко, зліва – Федір, а вона посередині. Федір так і норовить то плечем притулитися, то за лікоть взяти, то на талію руку покласти. Вона від нього відштовхнулася, хитнулася у другий бік – і просто на Юрка. Спалахнула, відсахнулася і щоб приховати ніяковість, дала штурхана «провокаторові». Федір побіг, вона – за ним. А Юрко тільки дивиться, як вони сміючись борюкаються. І що у нього на думці – спробуй здогадайся.

Хлопці розказували про театр. Ні, цей, що приїхав у Туричі, не їхній. Вони з іншого, молодіжного, аматорського. У ньому грають переважно студенти, хоч і деякі випускники університету теж zostалися, і кілька молодих учителів приходять. А цей – справжній, професійний. Належить він полякові Яну Загурському, еге ж, тому самому чоловікові, що Виборного грав. Ні, він не такий уже й старий, то грим йому років додав – і лисина, і вуса. Хоч, звісно, вже й не першої молодості.

Вони в цьому театрі вперше. Загурський знається з усіма театрами на цих теренах, часом обмінюється з ними акторами. Недавно кілька його людей виступали у Луцьку, на прем'єрі «Наталки Полтавки», яку там також поставили. Зараз це дуже популярна вистава – її всі стараються мати в репертуарі. А ось тепер троє його акторів залишилися у Львові, Загурський же взяв на підміну два молоді обдарування – Юрка Гориславця і Теодора Лесика. Вочевидь, хотів приглянутися на перспективу, чого вони варті, а виступ у селі не такий відповідальний, як у місті, на справжній сцені. Та й дуже вже Юрко просив приїхати в Туричі – хотів, щоб мама його побачила, як він Петра грає.

Дана досі була переконана, що акторами, тим більш мандрівними, стають тільки бідаки і диваки. Так колись сказав панич Михалко Косінський. Дана забула, з якого саме приводу це було мовлено, але й досі пам'ятає його саркастичну усмішку. А не такий він уже й розумний, той Михалко! Може, й справді треба бути диваком, щоб бродити по всій Речі Посполитій з одним бажанням – грати, хоч на якій-небудь сцені, але грати. Та, виявляється, не тільки бідаки стають акторами. Ян Загурський – із досить заможної польської родини, яка володіла чималими маєтностями. Тож після смерті батьків йому і двом його сестрам дістався солідний спадок. Ян і дві його сестри могли триматися разом, продовжувати родинний бізнес і спокій-несенько тратити гроші, які він дає. Але вони вирішили по-іншому.

Ян продав виробництво і розділив гроші на три рівні частини. Одна сестра одружилася з американцем і виїхала з ним за океан, щоб розпочати там свою справу. Друга купила ткацьку фабрику в Ліоні. А Ян вклав свої гроші у мандрівний театр і тепер їздить з ним від воєводства до воєводства.

Хто та актриса, яка грала Наталку Полтавку? Жінка Загурського. Взагалі то її також звуть Наталкою, як і Полтавку. Але Загурський перейменував її на свій лад. Казав, що прима повинна мати коротке і незвичне ім'я. А взагалі то Тала – це рідкісне древньоєврейське ім'я, що означає «тепло». Так звали маму Загурського. А тепер Тала сценічне ім'я його коханої «теплинки». Хоча не тільки сценічне, бо про Наталку вже й поза сценою мало хто згадує. Тала та й Тала...

Зазвичай Тала виконує драматичні ролі, вони їй дуже вдаються. Вокал – не її стихія, голос у неї так собі. Але Талі дуже хотілося зіграти Наталку Полтавку. Ця роль потребує гарного голосу, але чоловік дав її дружині. А вона з нею вже ого-го скільки років не розлучається. Всі кажуть, що пора б уже омолодити Наталку, але Ян дуже боїться образити свою кохану, не сміє навіть натякнути їй на її вік. Він же мало що не молиться на неї, на повному серйозі переконує, що її обминають роки, що часові не підвладна її врода. І що цікаво – вона щиро вірить Янові. Певно, він уміє переконувати.

У театрі трохи підсміюються з них обох, але по доброму, незлобиво. Загурського люблять. Зазвичай режисери не витримують випробування молоденькими актрисами, не можуть устояти перед такою спокусою, крутять короткі романчики і навіть довгі романи. Але до Загурського це не має ніякого стосунку. Для нього існує тільки його Тала.

Своє кохання Ян Загурський зустрів у Кракові. Наталка – зі старовинного і заможного козацького роду. Приїхала до Кракова з Луцька, навчалася в Академії мистецтв, готувалася стати художницею, вже організувала кілька виставок своїх робіт, мала гарні відгуки, критики писали, що молода художниця подає великі надії. Але... На одній з тих виставок її побачив Ян Загурський. Побачив – і все. З першого погляду і довіку. Одна тільки зустріч, одна розмова – і Наталя кинула навчання й помандрувала за Яном. Звісно ж, всупереч волі батьків. Так вона й стала актрисою, і не просто актрисою, а прямою театру Загурського. Саме під її впливом Ян Загурський почав ставити українські вистави. До того в його репертуарі були тільки польські і єврейські.

Це взаємне кохання, Тала обожає свого Янека, так само, як і він, любить сцену і ніколи не нарікає на труднощі мандрівного життя, на те, що їй, примадонні, іноді доводиться виступати і в таких-от залах, як сільська клуня.

– Оце жінка! – зітхнув тоді Юрко. – Таку варто все життя шукати.

– І ще не факт, що знайдеш, – в унісон йому зітхнув Федір.

– Але ж і Ян Загурський... Хіба він не особливий? Щоб отак... Отак взяти і віддати геть усе на театр... А грає як! Я б його слухала і слухала, дивилася б і дивилася. А хіба йому легко весь час переїжджати з місця на місце? Такі чоловіки теж не на кожному кроці зустрічаються.

– І навіть на ярмарку не продаються! – голосно підтримав її Федір.

– Авжеж не продаються, пане Теодоре! Туди тільки непутящих та язикатих на шнурочку ведуть! – засміялася Дана.

– Неправда, язикатих жінки люблять і від себе не відпускають. Це вони без'язиких на ярмарку продають! – заперечив Федір.

– А от і ні! А от і ні! Язикатих! Язикатих! – стояла на своєму Дана.

Говорила, а сама думала: Боже, яке це щастя – виступати на сцені, грати, співати! А якби Юрко покохав її так, як Загурський Талу... Якби покликав її за собою... Та вона б також поїхала за ним куди завгодно, хоч на край світу! Мандрувала б хоч містами й містечками, хоч селами і навіть хуторами, і не нарікала б, і ніколи-ніколи-ніколи не покинула б його. Якби ж то тільки він покохав її так само.

Дзеленькнуло під самісіньким вікном. Дана визирнула. От уже цей Федірко! Відчинив хвіртку, заїхав на подвір'я і заглядає у шибку, демонструє всі свої тридцять два зуби. Забув, що йому Димка казала про Даниного батька? Але тато це ще куди не йшло. А от як побачить мама...

О, та мамуся вже на стежці! Так хутенько перебирає ногами до хати, що ледь не біжить. Хустина з голови впала на плечі, чорне з білими латочками сивини на скронях волосся трохи розпатлалося, на губах усмішка грає. Федір вчасно виїхав на дорогу. Але мама навіть не дивиться у його бік, ніби він для неї вже не існує. Задихано стала на порозі:

– Йди-но, Данцю, сама на город. Йди-йди... Там із Степаном і допораєте той кавалочок, і погомоните трохи. А я щось притомилася: і крижі болять, і перед очима якийсь туман ворохобиться, й у вухах ніби цвіркуни співають.

Мамині очі аж сяють. Не схоже, щоб ті цвіркуни осінні так уже їй дошкуляли своїм сюрчанням. Щось вона недоказує, якась новина ледве тримається у неї на вустах. Зрештою таки не втримується, випурхує.

– Казав Степцю, старостів хоче заслати.

– О, яка новина!

– Цить, кажу, не цінкай, як цвіруха²³! Послухай, що тобі мати каже. Любить він тебе, Данцю. Ой, як любить! Не будь дурною, перестань уже комизитися. Скільки хлопців ладні були за тебе хоч у вир головою, а ти все хвостом крутиш та голову до неба задираєш. А не треба так задирати! Не треба! Забула хіба: за вибірки дає чорт видерки? Ди'но, вже двацять скоро. Зачислять тебе наші плетухи в перестарки та й будеш, як тая Димка, довіку сама в хаті кукурікати. Маріка, повесниця твоя, вже дитину бавить, Оленка Машлаєва за Грицька зібралася. А що ж то за парубок, той Грицько? І старуватий, і валькуватий, як помнетуха, і до роботи не вельми. Та йому до Степця як до неба рачки! Не цінуєш ти, Данцю, щістя свого. Охрімчуки давно невістки дождатися не можуть, Уляна слабує часто, тежко їй давати раду з таким великим господарством, а хлопець через тебе без пари ходить. Послухай мене, дурну матір: будеш ти в Степана у добрі як сир у маслі купатися. Та й хата ж недалечко від нас, і біля хати все, чого тіко людині треба. Може, на Покрову й весілля справимо.

Дана остовпіла. Оце так Степцю! Оце так зух! У руках, значить, зелениці, наполовину з піском, а в думках сватання і весілля на Покрову.

– А може, то він вас так любить, мамо? Бо мені такого ніколи не казав.

Мама ніби й не чує.

– А чого відкладати? Богу декувати, є чим столи накрити і людей пригостити. І придане для молодії давно в куфері лежить – і наткано, і нашито, і навишивано. Моя мама навіть для безносої Хотинки у войну он якого чоловіка доп'яла, а щоб я ото своїй їдиначці, як писаночка писаній, щістя не дала?

– Занесу я, мамо, трохи зелениць Димці.

– А бульба?

– Степан сам впорається. Що там тої роботи для такого роботящого парубка!

8

Думала, Федір десь неподалік стежку на колеса намотує, але ні, не видно. Не діждався. Мабуть, побачив, як Данина мама з городу поспішає і чкурнув від гріха подалі. Та нікуди він не подінеться, ще приїде – цей Лесик-Телесик хлопець настирливий, дуже настирливий: якщо вже зі Львова приїхав, то в Туричах і поготів не розминеться.

Тільки-но Дана переступила поріг, а Димка вже біля неї. Вочевидь, у вікно виглядала, побачила, як дівчина стежкою до хутора поспішає, і пішла назустріч двері відчиняти, бо так хутко хату б не перейшла.

– О, Богоданка! А я вже діждатися не могу – всі жданики поїла, всі очі за тобою вигляділа.

Дані дивно: хіба ж вона обіцяла сьогодні прийти? Сама до розмови з мамою про Степцюве сватання не знала, що піде на Димчин хутір – усе так враз, так несподівано вийшло. Димка усміхається хитро:

– Снилася ти мені, Богоданцю. Так снилася, що мусіла прийти. От ніби пташка у меї двері впурхнула, і так приязно щебече, так приязно, аж душа моя співати починає. «Чи то цвіруха мала, чи такий веселий воробцюшок²⁴?» – думаю. Дивлюся – а то вже й не пташка, а ти. І така весела, така, аж світишся вся, ніби в тебе в грудях сонце засвітилося, ніби залюбилася ти крепко. Оце дивлюся – а ти сагониш²⁵ через поле.

Чим би то тебе пригостити? Може, плячка з яблуками спекти? У мене і кисляк є – вчора Ганька Ількова принесла слоїк молока, але я не подужала все випити, поставила біля печі, в

²³ Цвіруха – синиця (діалектизм).

²⁴ Воробцюх – горобець (діалектизм).

²⁵ Сагоніти – швидко йти (діалектизм).

кубашці, воно й скисло, оладки пухкенькі будуть, такі, як ти любиш. То хутенько, піч ще гареча. А мо'...

Дана перебиває Димку. Вона не голодна. От сама принесла гостинця – зеленічки. Уже й перебрала, і помила, і прополоскала у трьох водах. Зосталося тільки посмажити.

– Як не хочеш нічого їсти, то хоч лагодзінку лизнеш, – править своєї Димка і хитро усміхається, – ружевого півника на патичку, такого самого, як я тобі давала, коли ти вересові квяти принесла. А знаєш, од кого ці півники смоктулясті? А од того шудратого вихора на ровері, що кошики з вересовими квятами тобі підносив, від отого Федька Телесика. Роздзеленькався тутечки зранку так, що всі кури з переляку повтікали, а півень розпасіювався і так за ним по всьому подвір'ї гонився, що гребінь мало не підпалився. Вали земляні той вихор шукає. Ті, що з царської війни за селом zostалися. Я йому пораяла, де знайти, а заодно наказала: за валами ще два доти є, то хай навіть не здумає туди полізти, бо хто його знає, на що у них мона наткнутися. Там, казали, і кістяки, і бомби, і якісь гази, що їх як вдихнеш, то так мона заснути, що й не встанеш. Були вже у нас такі, що з тих дотів прямо на могилки перебралися.

Ото сабаніла²⁶, сабаніла до нього, а він мені – смоктুলі на патичках. Оце, каже, вашій квяткарці, а оце вам така вельми солодка подяка за вашу неоціниму поміч історичній науці. А як напише про ті вали у газеті, казав, то конче і мене згадає. Може, ще й знимку мою там напечатає, бо клацав отим-о, що в фотограхвів. Наставив на мене, як вояк ахтомата, і тіко клац-клац-клац. Отакої! Я йому: ти, парубче, дівчет молодих знимкуй, а не бабу стару. А він: «Ви, пані Димко, не стара, ви мудра». Отаке жипало. Зуби мені заговорює, а я ж бачу: когось виглядає, когось вельми хоче побачити. І кого б це? Га?

Димка сміється, її м'який оксамитовий сміх, зовсім не схожий на старечий, перекочується по кімнаті – від сінешніх дверей до тих, що в світлицю зачинені. Тоді прилягає на дерев'яне ліжко з різьбленим узголів'ям (ще дідівський спадок), випростує ноги і таки нагадує про свої літа.

– От холера! Ніби хто отак-о вхопив за коліна і викручує, викручує, як того втиральника після прання... Старість – не радість. Сядь коло мене, Богоданцю. Розкажи, що там у селі діється. А яка ж ти гарна! Що день – то краща й краща стаєш. Наливаєшся, як яблучко. Не, на колосочок більше схожа: така вся золотенька, аж світишся. Хлопця ще не нагледіла? Може, котрийсь уже й сватів пришле до Покрови? Бо то, певно, віщий сон мені приснився про тебе. Оце сонце в грудях – то кохання, Богоданцю. Бо тіко воно так світиться.

Дана скривилася:

– Та... Мама щось таке казала...

– Мама казала. А ти що ж?

– А я... Я нічого. Як подумаю, що зі Степаном жити... Бр-р-р... От чого воно так? Ну чого? Мама правду каже: він добрий до мене, ніколи не скривдить. Але що ж мені робити, як серце не пускає його до себе. От не пускає – і все.

– Може, там, у твоєму серці, хтось інший уже зайняв місце? Розкинув отако руки на всьєке серце і каже: «Не пушу більш нікого!» Чи не оцей вихор на ровері?

– Ні-ні! Що ви! – спалахнула Дана. – Федірко... Ні, то просто так...

– Просто-непросто... А чого? Хлоп як хлоп. Не валькуватий, не лінкуватий, і учений, і прикидливий, і веселий. З таким тобі нігди не буде нудно. Ти ж не Хотинка, ти зовсім інша. Тобі, Богоданцю, треба хлопця не тіко роботящого та непитущого, але й такого, щоб кров грала і серце тріпотіло од любові. О, з цим чибуристим²⁷ Телесиком не занудьгуєш. Тіко блізірувати²⁸

²⁶ Сабаніти – доброзичливо сварити (діалектизм).

²⁷ Чибуристий – задерикуватий (діалектизм).

²⁸ Блізірувати – удавати те, чого й немає (діалектизм).

він полюбляє і вельми годзікає²⁹. Та й городський. А твої тато з мамою вельми хочуть доброго хазяїна до землі, вони ж усеньке життя на ній тяжко гарували, та підкупляли, підгрибали її, та докупи збирали. А хто робити на ній буде, як вони стануть такої, як оце я?

– Мені здається, що вони своє поле люблять більше, ніж мене, – зітхнула Дана. – І чого всі так за ту землю тримаються? Ніби у світі більш нічого немає... Ой, бабуню, як би я хотіла поїхати далеко-далеко! Як би я хотіла політати над світом! Як ота пташка, що вам вночі наснилася! Ні, не воробцюх чи цвіруха. А як боцон чи книга. Щоб геть усе побачити! Великі міста з високими будинками, моря, річки. От я читала недавно книжку французького письменника Віктора Гюго...

– Думаєш, світ такий, як у тих книжках?

– Але ж їх люди пишуть! Про те, що бачать і знають, про те, як гарно десь у білому світі люблять.

– Люблять скрізь однаково. І розлюблюють, і обманюють, і забувають, і мучаться од теї любові, як од хвороби тяжкої... Когось вона до неба підносить, комусь – як сіль в оці та колька в боці, білий світ затуляє. А когось, моя Богоданцю, і в могилу зводить. Ніде не вгадаєш, якою планидою тая любов тобі повернеться. Що тобі у Хранції, що в Америці, що в Туричах... Серце у всіх однаково і радіє, і болить. Але земля, Богоданцю, – годувальниця наша. Кажеш, усі за неї тримаються... А за що ж іще сільській людині триматися? Хата може з димом піти, з хати можуть всеньке начиння винести, гроші мона загубити. А земля... На ній все, вона на всі часи. А як хтось не тримається годувальниці своєї, то потім буде лікті кусати. Але буде каяття, та не буде вороття. Он возьми Катерину Книгу. Знаєш того хлопця, що до нього цей круцюх на ровері приїхав?

– Юрка? – Дана спалахнула, скочила на ноги, тривожно-запитально глянула на Димку. Відчула, як похололо в серці, спітніли долоні.

– Авжеж, Юрка. А Катерина – то його мати. Колись Книги велику господарку мали. Та й сімня немаленька була. Але чоловіка Катеринино, Матея, царська війна забрала, ще в перші дні. Як пішов, так і залишився у сирій землі, навіть де могила, ніхто не знає. Старший неїн син уже після царської війни до українського війська пристав, проти советів, значить, воювати пішов. Будьоний тоді зо своїми вояками у наших краях був. Чимало наших хлопців від них у могилу біля Луцька лягло. І старший Катеринин тамечки, з ними. А дівчинина, середульша неїна дитина, наглою смертю померла – гадюка вкусила, як вона чорниці в лісі збирала. Таке у нас чесом трапляється, сама знаєш. Поки до села її доправили, поки дохтора привезли, посиніла вся.

Ой попокричала тоді Катерина! Ой попотрудніла! Після того ходила як з хреста знята, ледь відволодали її. Якби не найменший, не Юрко, то чи й жила б досі. Він її до білого світу прив'язав. Вельми добра дитина, приязна, розумна. До науки він потягнувся, хотів вивчитися, людиною стати. Все з книжкою ходив. А хто ж без пеньонзів³⁰ учити буде? А пеньонзів немає. Пробував з поля заробити, та щось воно йому не йшло – то не вродить, то засохне, то поплавою³¹ стане. Узнав десь Юрко, що до ніверситету приймають, якщо в польському війську одслужив. Пішов до війська, уланом був. Вернувся, поїхав поступати. Все їдно пеньонзів треба. А Катерина ж ладна йому небо прихилити. Взяла та й продала поле, тіко коло хати город залишила, щоб себе бульбою забезпечити. Казали ж їй: дурна жінко, що ти робиш? Ще вилами на воді писано, чи колись та городська наука з хлопа пана зробить. Пани, вони ж і без науки панамі залишаються. А ви без землі вже й тепер можете злиднями стати. Як у воду дивилися. От чим усе скінчилося.

²⁹ Годзікало – те саме, що й базікало (діалектизм).

³⁰ Пенньонзи – гроші (з польської).

³¹ Поплава – сіно, підтоплене дощами (діалектизм).

– Чим же?

– Приїхав хлоп до матері. Три роки на науку потратив, а на четвертий – на тобі, приїхав. Оце ж учора якраз. А в матері й так їдна їда – бульба та вода. Хтось каже, що комусь він там не догодив, не так щось сказав. То ж панство велике! То ж втрапити треба, як сказати, як підступити. А мо', грошики скінчилися. Не знаю вже достеменно, а тіко сказали йому – повертай-но, парубче, голоблі додому, до своїх Туричів, не підходиш ти нам на прохвесора, не вийде з Івана пана.

– Як? Приїхав назовсім? За те, що щось не так сказав? – Дана повірити не могла.

– А я хіба знаю? Ганька Ількова тіко казала, що приїхав і що невеселий вельми, ходить як у воду опущений. А Катерина аж руки заламує. І куди земелька пішла? А було слухати, що розумні люди кажуть. У цьому світі тіко на землю мона опертись, більш ні на що. Є земля – без хліба не зостанешся.

– Може ж, усе ще наладиться. – Дана вже й сама готова заплакати. – Я Федора розпитаю.

– Розпитай, розпитай, Богоданцю, Федька. Мо', він тобі й розкаже, як стрінетесь, а мені не проговорився. Нащо, каже, вам, пані Димко, ті клопоти? Ми самі розберемося. Видко, переживає за товариша свого. Хоч і шалапутний, і круцюх, і годзікало, але душа в людини мус бути. Та то він, той Федько, поки молодий та зелений, то угомонитися ніяк не може, а потім остепениться, переміниться, споважніє.

Дана не може повірити. Як же так? Як же це – повертай голоблі додому? Та Юрко ж такий... Але з-під жалю, десь аж із самого денця душі, пробивається й інше, геть не жалісливе: Юрко тепер буде в селі, вона зможе його бачити... Ну хоч якийсь час, поки все владнається. А за цей час...

Аби прогнати капосні думки, змінює тему. Якщо вже Димка завела мову сьогодні про те, про що Дана ще ні з ким не говорила, то чого б не продовжити. Спочатку на язиці крутиться питання, чи правда, що Димка була до смерті залюблена в якогось маляра, і що він з міста і нібито з заможної сім'ї, і чому ж це ніц із того кохання не вийшло? Але Димка може образитися і замовкнути, а Дані цього геть не хочеться. І вона переводить стрілку з Димки на своїх батьків:

– А як мої мама й тато полюбилися?

– Хіба вони тобі нігди не розказували? Таж Настина таке годзікало, зовсім языка на прив'язі не тримає. А в селі тара баньки вже скіко наговорили.

Дана знижує плечима.

– Так то ж тарабаньки. Явдоха Грицючка навіть придумала колись, що я не татова, що, мабуть, москалиця або австріячка, бо у війну на світ появилася. Пам'ятаю, хоч була тоді мала зовсім, тато так сердився, так розпасіюався, убити її грозився, але вона й сама скоро померла. А чого Грицючка так говорила?

– О, та Явдоха така була пройдоха, що й у болоті не замочиться. Вміла, царство їй небесне, ябедина³² розпускати. Дурне то все. У батьків твоїх довго дітей не було. А потім ти взялася. А кругом голодних чужих чоловіків – як бульби в полі. Война ж! От і плентали язиками.

Дана обнімає Димку за плечі, пригортається, притуляється головою до її голови, чмокає у вухо.

– Ну розкажіть! Я нікому-нікому навіть півсловечка...

Виймає з-під сорочки хрестика, цілує.

– От бачите – на хресті поклялася.

– Та не скажу я тобі ніц нового, такого, щоб його село вже не знало і з языка на язык не поперекидало.

³² Ябедина – несправжня вістка (діалектизм).

– Але хіба я знаю все те саме, що й село? Якими вони були молодими, як знайшли одне одного? Ну розкажіть, бабуню. Ви-те ж мені як рідна.

9

– А чого їм було шукати їдне їдного? Росли, считай, разом. Дубенюки, мами твєї, значиться, родина – на хуторі, он там, під лісом, жили. Теперка на ному твоя тітка Хотинка з Андрієм і з двома меншими їхніми кремпаями. Хутора того війна не зачепила, то все так і зосталося на місці. А Ясницькі, тата твого сімня, по вуличному Ясниці, у селі, на самому його кінці, отому, що від лісу, садибу мали. Авжеж, теперка вона не крайня, бо вже за нею цілих два рядки дворів – після війни люди взялися далі хати ставити, от вулиця і вишнурувалася у поле, така рівненька, як бинда. Раніш у селі так не шнурували вулиць, колись кожен шукав собі якусь місцину на горбочку чи коло річки, чи під лісом та й освоювався собі там, зачинав свою господарку, обсаджував її садком. Там, де твій тато виріс, теперка дєдина твоя Степанида з дочкою і внуком.

Бач, Богоданцю, – скіко там тої дороги від хутора Дубенюків до хати Ясницьких? На заячий скік. Ну, мо', не на їден, а на три заячі скоки. Тож кажу, росли, считай, разом.

Бабуня твоя Ярина нарваною до роботи була і дівчет своїх крепко господаркою притісняла. Казала: земля лінохів не любить, хто валандається тенди-сенди, той злиднем і помре. А померти злиднем – то для неї було найстрашніше. Ще бувало сонце не встане, а вона вже будить Настину і Хотинку. То гуси пасти, то корови виганяти, то зілля нарвати, то бульбу сапати, то бульбу збирати... Їм би ще поспати, сні свої дівочькі додивитися, а вони вже за роботою.

Як дід твій Улас в Америку подався, Ярина й зовсім на тій господарці глузд стеряла. Дуже вже хотіла доказати, що й без нього дасть усьому лад і в поважні люди виб'ється. Нех він там у своїй Америці знає, що вона і вдома не бідує. Грошики їй Улас таки передавав, і посилки присилав, бо ж не цурався – ні неї самої, ні дочок. Мо', й метикував собі на старість вернутися на свою землю, але після тої царської війни – як щезник його вхопив, як весняна вода забрала: ні посилок, ні грошей, ні звісточки хоч би коротенької. Чи помер, чи яка вже там причина. Хто ж у ту Америку поїде взнавати?

Дівчата Американчині ніколи не лінувалися. Що Ярина скаже, те й роблять, куди пошле, туди й ідуть. Слухняні такі, нігди матері слова поперек не скажуть. Але ж у молодих – своя природа. Ти й сама знаєш: і погуляти вельми хочеться, і поспівати, і на прадьонках³³ посміятися, і з хлопцем постояти, пожартувати. А вони на хуторі – як на прив'язі.

Мо', через те й не пускала нігди дівчет своїх Ярина на гуляння, що не пасували вони їдна до їдної. Вельми не пасували. Настина – гареча і шмидка, як вогонь, невеличка, смаглява, чорноока, візігорна, та на лице приязна і на слово гостра. О! Бачила б ти свою маму, як вона дівкою була! А Хотина... Біда та й годі. Носа немає і до балачки – ніяка, мовчить та й мовчить, як мовчанисько. Ну куди такому німакові між люди йти? А як Хотинка не піде, то й Настині не годиться. Як же то так, щоб їдна сестра гуляла, а друга, аж на рік старша, у хаті сидьма сиділа? Не годиться. Не заведено так у селі. Та й жалько Ярині свою старшеньку, і так доленькою обійденою.

Коли Настина в Митра Ясницького залюбилася, не скажу – не знаю. Мо', ще як малими гуси пасли, а мо', вже як підростили чи й вирости. Хіба вона не казала тобі? То ж не така вже й тайна велика. А ти спробуй розпитати. Знаю тіко, що вельми крепко залюбилася. Вельми-вельми. Аж нетямилася. Твій батько молодим дуже гарно співав і на сопілці грав. У них в роду всі музики, і всі вельми сопілки любили. А в него тих дудок яких тіко не було – і калинові, і ліщинові, і бузинові, і яворові... З чого б не втяв гіллячку – сопілку собі змайструє. Біля такого

³³ Прадьонки – вечорниці (діалектизм).

хлопа і дівчет – як сопілок. А Митро на Катерину, сусідку свою, вельми заглядався. Еге ж, на ту, що потім у Книг невісткою стала, Юркову матір. Катерина в молодості писаною кралею була. Настина гарна, але Катерина ще хоріша – пишна, білотіла, як тая панна. Аж сохла твоя мама від тих Митрових позирків на Катерину, ночами не спала, подушку сльозами поливала. Зелена ще була, а вже заповзялася, щоб по-неїному вийшло, щоб тіко неїним став Митро. А вона ж як щось надумає, то так і мусить бути.

Не скажу вже достеменно, чи то їй вдалося якось тую суперницю відсунути, чи так уже судьба карти розкинула. Пішов про Катерину злецький поговір, покружляв селом, як чарка за столом. Дівка – в сльози, навіть хотіла руки на себе накласти, але рідня не дала, спасла від гріха великого. Бо накласти на себе руки – то найбільший гріх, з яким ніякий інший не мона рівняти. Але Митро од неї тоді одкинувся та й почав уже по-дорослому з Настиною зустрічатися. Тіко така ота любов їхня якась притлумлена – ні тобі довше постояти, ні поговорити, ні піти десь разом на гостину. Прибіжать на здибанку, цьом-цьом потайки – та й по домах. Бо Ярина вельми суворою була, така вже гнівлива, що при ній і двері рипнути боялися. Не спускала вона ока з Настини. Забариться та, бувало, на годину, а крику на цілий день.

Митрові такі потайні здибанки не до шмиги. У хлопця кров грає, йому по-справдешньому гуляти хочеться. Він би й оженився. Так Ярина й слухати не хоче: Настині тільки сім-найцять літ, ще вспіється, вона ще й на придане не наткала і не навишивала. Та й зять не такий, якого б Ярина хотіла. Ну що у тих Ясницьких є? Землі – аби тіко своїх п'ять ротів нагодувати. Двоє коней, одна корова і та мало молока дає. А де молоді жити будуть? Де? Вона зятя в прийми не пустить. О ні!

Певне, вже тоді намислила собі Ярина, що хутір має Хотинці zostатися. Вже тоді вона того хутора, як тую мишоловку, на свого ще не впольованого зятя розставляла. Так буде по-правді, щитала. У Хотинки – ні вроди, ні талану, хіба тіко на хутір хтось позариться. А Настина гарна, здорова, на слово гостра – може собі й одинака якогось з гарною хатою, з великою господаркою знайти і в невістки піти.

Настина у сльози: а коли ж їй вишивати, як за роботою коло землі світу білого не видно? А нащо ж їй інший чоловік, як вона цього любить? Та вона так ніколи весілле не справить! Так і будуть вдвох з Хотинкою віку доживати на хуторі. Поплакала, понарікала, а тоді сльози витерла, ногою тупнула:

– Як не так, то буде інак.

– А як? – питає Ярина.

– А побачите! – відказує Настина.

Перед Покровою сказала Настина Митрові, що груба³⁴. Скоро вже три місяці, ще трохи – й не мона буде приховати від людей. Хлопець сам не свій: було в них, було, ще на косовицю. Він не відмовляється – довела дівка своїми пристрасними поцілунками та обіймами його гаречу кров до кипіння, втратили вони тоді обоє голови, згрішили. Хіба мона забути те кохання на пахучому сіні? Але теперка...

Настина аж знавісніла. Авжеж, вона знає, з ким він теперка. Казала неїна тітка, що Митро Ясницький помирився з Катериною – бодай вона зозулі не почула! – зновика до неї ходить, хоче за жінку брати. А як же вона, Настина? А як же їхня дитина?

Митро раків пече, руками розводить. Та хіба він що? Та хіба він проти? Він же й раніш хотів. Та ж неїна мати не дозволила, наглядає собі іншого зятя – багатшого, вдатнішого, їди-нака з хатою. А де йому взяти оте багатство? Та він хоч не багатий, але не з лопуцька роблений, у нього теж свій гонор є. От з Катериною все по-іншому. У Катерини його і приймають, і шанують, і за свого мають. І його батьки до Катерини вельми прихильні. Але якщо дитина... Що ж він, анциболот якийсь, щоб отак покинути?.. Та й Настину він любить, авжеж, любить.

³⁴ Груба – вагітна (діалектизм).

Ярина як почувла, об поли вдарила. Але що вже вдієш? Не ростити ж їм самим на хуторі ще й бахура³⁵. Тим більш що Митро не відмовляється від дитини. Весілля справили, хоч Митрова родина не хотіла Настину. За Покровою прийшло Різдво, за Різдвом – Великдень. А живіт у Настини так і не виріс. Не виріс і за дванайцять годочків потому. Казали, Митра прикро зачепила та Настинина хитрість, він дуже любив дітей, радий був би, аби їх з десяток біля нього бігало. А не було ні їдного.

Хату свою Митро з Настиною самі поставили. Тато твій тоді деревину з лісу возив, і йому колода на праву ногу впала. Відтоді він трохи накульгує. Воно, мо', й на краще вийшло, бо через те його не взяли воювати. А скіло чоловіків з теї клятої війни не вернулися...

І в хаті, і коло хати у молодих Ясницьких – все як у людей. Але для кого старатися, кому колись залишити? Якийсь час став Митро до чарки заглядати. Потім геть розладилось у нього з Настиною. Зібрався він до Катерини пристати. Авжеж, до Книги. Як неїного чоловіка на початку війни, ще в штирнадцятому році, вбили, вона з трьома дітьми залилася. Я тобі вже казала. Юркові, отому, з яким твій Телесик товаришує, тоді тіло три роки було. Попервах Митро ходив до колишньої, несудженої, щоб підсобити, – то дров нарубає, то хмизу з лісу привезе, то бульбу до льоху поносить. А тоді й надумав зовсім перейти.

Настина перед Митром – у сльози. Хіба ж вона винна, що дітей немає? Це наслання таке від Катерини, ворожниця³⁶ клятої, любовальниця³⁷ його колишньої, щоб її кілька вхопила! Це Книга поробила, щоб страждала так усе життя її суперниця. Бігала до Катерини, такі тарапати³⁸ робила, що вся вулиця збігалася. Приходила і до моєї матері: «Дединко-голубонько, Мокри-нонько золота, допоможіть – дайте того зілля з вересу, щоб дитинка вродилася». Мама моя покійна давала. Іншим помагало, а Настині – як мерцеві припарка. Казала мама, гріх якийсь на Настині лежить. Його відмолювати треба.

Почала твоя мати у святі місця на прощу ходити, і в церквах, і по монастирях молилася – так ревно просила Бога, щоб дитину послав, аж на тараню засушену перетворилася. Бог, певно, не міг уже дивитися на ті її муки пекельні, на сльози її гіркі. Явив милість свою та й послав твоїм батькам дівчинку – тебе, Богданцю. Кругом війна, розруха, смерть, а ти прийшла і все кругом звеселила. І війна од нас покотилася. Ти народилася не тут, а в Гайках. То таке село за лісом.

Чого у Гайках? У війну царські солдати спалили вашу хату в Туричах, залилося від неї тіло попелище. Настина з Митром і поїхали в Гайки, бо там менше горіло і було трохи порожніх хат, з яких людей повиганяли в чужі краї. А потім теї вигнанці стали додому вертатися, хати свої, у війну покинуті, заселяти. Мус було твоїм батькам виселятися з позиченої садиби.

Прийшли ви у Туричі, як ти вже на ноги спиналася. Місяців вісім чи дев'ять тобі було. Жити не мали де, то я вас на свій хутір прийняла. Тоді, у війну і після війни, люди і зовсім чужих брали до себе, треба ж було якось ділитися та їдні їдного виручати. В Хотинки сімня, і в Степаниди кожен куток у хаті зайнятий, а я жила тоді вже сама, якраз поховала матір. Думаю, чого ж рідню не приютити? Твій тато мені небожем троюрідним доводиться. Це вже далека рідня, але ж таки рідня. То я тебе ще маюпуньку на колінах гоцала.

Другу хату, ту, що ви в ній зараз живете, зновика твої батьки самі ставили: і дерево конячиною притягали, і будували, і мурував твій тато геть усе сам – ногу вже тяжело волочив, а руки не переставали робити, не зупинялися ні вдень, ні вночі, як он отой дзигар у мене на стіні – підтягну гирку і йде далі. Вельми хотів Митро, щоб його доця скорше свою хату мала.

³⁵ Бахур – позашлюбний син (діалектизм).

³⁶ Ворожайка – ворожка (діалектизм).

³⁷ Любовальниця – жінка, що часто закохується (діалектизм).

³⁸ Тарапата – сварка одразу кількох жінок (діалектизм).

Ти, Богоданцю, й спасла сімню. Бо Митро так тебе полюбив, так полюбив, що аж-аж! Бувало, навіть пелюшки твої сам прав. Ти десь таке виділа, щоб сільський чоловік пелюшки прав? Ти таке чула? Та його б засміяли, засокотали оті сидухи³⁹ туричівські. А до Митра нічого не приставало. То їм і не інтерес сокотати, як він тіко підсміюється, тіко тішиться, коли хтось бачить, як він ті пелюшки у дворі на шнурок вішає. Стоїть, розтріпує їх, розрівнює, а тоді так рівнесенько чіпляє, ніби виставку робить.

Він завсігди біля тебе упадав. Бувало, захоче Богоданця дерунчиків, Настині немає часу морочитися, а Митро все кине, хутенько бульбу оббере, на тертушці натре, з яйцем і борошном заколотить, насмажить, сметанкою приправить – їж, моя доцю золотенька! Чи гомачки⁴⁰ Богоданці заманеться: він бігом до комори, сиру приніс, сметанку найсвіжішу зібрав, переколотив. Самі гомачку з кисляком їли, а для Богоданці – тіко зо сметанкою. Захоче його доця того, попросить іншого – він розіб'ється, а принесе. Як ти появилася, Богоданцю, твій тато уже ні про кого більш не думав.

А що ті сільські тарабаньки тарабанили, то воно вже й забулося. В селі завше якісь ябедни розпускають. І що ти вдієш? На чужий роток не накинеш платок. Ти Митрова доця, Митрова пестуночка... І Настина тобі небо прихилила б. Думаєш, чого ти така гарна? Бо в любові скупана, як у тому любистку цвітучому. Слухайся тата й мами, Богоданцю. І щоб я більш не чула такого – «не люблять». Люблять вони тебе. Тіко ж і любов усяка буває. Кажуть, кожен піє, як уміє: їден високим голосом, інший – низьким, у когось він як кришталь дзвенить, у когось – як той шовк гладенький чи як оксамит, а ще в когось – трохи деренчить, як горщик надтріснутий. Тіко ж для душі однаково, який той голос, для неї найважливіше – щоб їй співалося. От і любов так само.

– Я їх теж дуже люблю. Але Степця... Степця – ні. Ой, бабуню! Він такий рябий і говорить, як жуйку жує. Колись почув, що я на татовій сопілці граю, став сміятися, каже: як то – дівчина на дудці свистить? Хіба ж сопілка свистить? І що ж мені робити? Що, бабуню? Кого ж мені слухати – маму чи серце своє? Ви ж казали, що той, кого любиш, у серці має бути. А Степця там немає...

Дана захлипала. Димка погладила її по голові, як маленьку дитину.

– Зажди ще трохи, Богоданцю. Не протився, не сварися, а скажи, хай не вельми спішать твої тато з мамою. Чого це їм припекло до цієї Покрови? А хіба ж на другий рік Покрови не буде? І на другий, і на третій. І ти ще не перестарок. Що то є твої літа? Не всім же у сімнайцять вискакувати замож, як твоя мама.

– Та це не їм. То Степцю...

– А ти Степанові скажи, що тобі ще треба призвичаїтися до него, на прадьонки походити, на здибанках з ним постояти, придивитися, прислухатися. Одружитися – не дощ переждати. Треба виждати, все зважити. А там час покаже і серце само підкаже. А що хлопець рябий і небалакущий – то не найбільший гандж. Ой не найбільший, Богоданцю. З лиця воду не пити, та ще й з чоловічого. Гарний чоловік – то тіко морока для жінки, лишні сльози і переживання. Ти будь гарна за двох, Богоданцю, а він хай тую красу твою оберігає та любить тебе, та цілує-милує від голови до п'ят, та на руках носить.

– Ой, таке скажете... – зашарілася Дана.

³⁹ Сидуха – квочка (діалектизм).

⁴⁰ Гомачка – страва із сиру та сметани або молока (діалектизм).

...Гнідий кінь зеленого вітра обганяє. То піднімається над полем так високо, що й не торкається його, то опускається до землі, б'є копитами об недозріле жниво. Ще не завосковіли колоски вистрілюють з-під копит білим молочком. А гнідий відштовхується і знову летить.

Різнокольорові атласні стрічки та паперові квіти, вплетені у шовковисту гриву, розвіваються на льоту і тріпотять, лопотять так, аж вухам боляче. За конем, як довгий прозорий вельон, тягнеться драгливий аромат весільного короваю. Короваю, для неї випеченого, але не їй судженого.

Між двома сусідськими полями – глибокий рів, яр, порослий гострими шабельками осоки. Кінь вигинається у повітрі спиною, як акробат у цирку, падає на передні ноги, хвицає задніми. Навіть не помічає, що вершники на ньому вже немає, – летить собі далі, понад полем, попід небесами.

Вона не відчуває болю. Тільки смак житнього молочка з розчавлених колосків, що раптом солодко пролилось на уста. Тільки стукіт серця, що заглушає геть усі звуки. Та ось воно, її дурне серце, виринається з грудей і мчить за конем. Куди ж ти? Не чує, наздоганяє гнідого, випереджає, летить поперед нього. Далі, далі, далі...

Стукіт серця і стукіт копит... Якийсь час – в одній звуковій гамі, в одному ритмі. Але далина все більш приглушує звуки, приколисує їх колоссям. Нарешті тиша, висока, аж до неба. Вселенська тиша. А з неї виростає якийсь дивний звук. Дуже дивний. Ніби маленька пташка горлечко чистить, а воно, застуджене чи поранене, ніяк не хоче співати – похрипує та поскрипує собі відчайдушно. Віть-скрип-скрип... Віть-скрип-скрип... Віть-скрип-скрип...

Дана підвелася, випросталася, але звуки не зникали. Та це ж осокір так скрипить під вікном! А кінь? Де ж кінь у барвистих стрічках та квітах, що так зримо промайнули перед її очима, так голосно пролопотіли біля її вух? Нема.

Що це було? Якщо сон, то нічого доброго – кінь сниться до хвороби. Ні, кажуть, то чорний до хвороби або й навіть до смерті. Білий – до весілля, до щастя. А вона тільки що літала на гнідому. Гнідко – до переїзду, до мандрів, до переміни. Які там уже в її віці мандри... Ет, куди ніч, туди й сон.

Сон? Та вона ж іще й очей не склепила. Допізна перебирала вересовий цвіт. Половину його розістлала на горищі, на полотнині, простеленій поверх пахучого сіна, – хай собі сохне. Ніде цвітові так гарно не сохнуть, як на горищі. Другу частину залишила у кошику – завтра забере в місто, а вже там буде варити солод і сусло на вересовий мед. Все, як Димка колись робила, все, як та її учила.

А потім присіла, задивилася на той верес. І раптом перед очима – кінь. Ні, він не наснився. То справдешній гнідко до неї явився. Пролетів через пам'ять, як через житнє поле, майнув шовковистою завітчаною гривовою – і повернувся туди, звідки вилетів.

Дана встала. Пішла до кухні, запарила чай із свіжим вересовим цвітом, сухим сунічником та мелісою (найперша поміч при безсонні), натерла спиртовою настоянкою з каштанових «кожушків» коліна, обгорнула їх старими вовняними шарфами, перейшла до кімнати, ввімкнула маленький телевізор, втупилася поглядом у нічний екран, але хутко підвелася з крісла, повернулася до ліжка, підсунула ближче настільну лампу, взяла до рук книжку, спробувала читати...

Кіно не сприймалося, книжка не читалася. І гультіпака-сон так і не прибавився цієї місячної ночі до зеленого дерев'яного будиночка, притуленого лівим причілком до старого як світ осокора. Повіявся, мабуть, її сивий дрімотник до молодших, кращих, здоровших, добряче натовлених за день, готових з розгону впасти у його солодкі обійми.

Завтра вона поїде до міста. Отримає пенсію – на карточці уже за три місяці зібралось. Частину перерахує сюди, у Туричі, на сільський драматичний гурток – за місяць обласний фестиваль народних театрів, хай готуються. А бібліотеці треба буде трохи книжок з дому передати. Сільський голова сміється: якби не її фінансові вливання, то їхньому театру давно б жаба цицьки дала, а так мають люди розраду, навіть грамоти з області привозять. Смішно йому... Та якби він хоч інколи замість пляшки оковитої книжку купив, то, може, й на театр гроші знайшлися б, і в бібліотеці взимку білі ласиці на вікнах не дрімали б. А то, бач, на всілякі гуляння-пригощання – і з приводу, і без приводу – завжди знаходиться, а як тільки про театр чи бібліотеку мова заходить, зразу: «Ні копійчки немає, культура ж бідна, як церковна миша». Якби ті миші та шурі хоч трохи менше гризли...

Тимошева Лідка дізнається (а вона завжди про все дізнається) і знов матиме про що в селі потарабанити. Як минулого року.

«А ви-те чули, кумо? Чули? Наша приїжджа мільйонерка зновика гроші тіятрові дала. Казав Василь Дідухів, аж десять тищ! Не? Мо', і не. Мо', прибріхує Дідушок, то ж таке годзі-кало, мо', й не десять тищ. Але ж дала. А де вона їх, кумо, бере? Самі до неї злітаються, як мухи на мед? Та де ж вони на ній той мед би знайшли? Там сама тирса сиплеться.

Не, ну нема правди на світі! Тут гнешся, гнешся, копійку до копійчки тулиш, гривню до гривні складаєш і все одно не вистачає. А вона – «пташка вільна, що не сіє і не жне», а грошей кури не клюють. Скоро сто років стукне, а ди-но як сагонить: білі штани, білі мешти, шляпа, як на хранцузькій мадамі, на шії – пацьори, на пальцях – аж два перстені. І нащо вони їй? От нащо, скажіть мені, кумо, старій печериці ті перстені? Мабуть, боїться вдома залишати, щоб ті неїні діаманти хтось не вкрав, бо ж то великі гроші. Отаку спонсорку, таку меценатку нашому тіятру Бог послав. Коби ще й нам з вами де знайти таку».

Ну що ти їй скажеш? Що все залежить не від того, скільки в тебе грошей, а й від готовності ними поділитися? І що дехто бідний не тому, що не має, а тому, що мало, мало і мало. Так не повірять же Лідуня. «Еге, коби в мене був мільйон, то, може, б і я щось комусь вділила». Можливо... Дана уявляє Лідине обличчя, коли вона про неї говорить, і усміхається.

– Спи вже, стара меценатко! Може, тобі й справді у сні мільйон присниться.

Сама собі наказала. Сама себе не послухалась.

Згадала, як вранці прибігала секретарка з сільради. Захекалася, розчервонілася, очі аж блищать від цікавості.

– Пані Богдано, до нас у сільраду з обласного телебачення телефонують. Питають, чи ви часом не та сама Дана Ясницька, про яку столична газета написала? Ось подивіться, ось-сь, на третій сторінці. Це не ви на фото? Тут написано – з Полісся, але не відомо, звідки точно. А ще написано, як ви зі свого весілля втекли. Це справді таке було? Вони прочитали і хотіли б передачу зробити. Якщо це раптом справді ви.

Дівчині так не терпиться почути ствердну відповідь, що вона не може встояти на місці. Авжеж, їй би так хотілося, щоб це була та сама Дана, щоб до них приїхало телебачення, і вона б тоді розказала, вона б тоді...

Дана перечитує статтю. Хто ж це написав? Онука якоїсь актриси. Коструба... Дана вже й не пам'ятає такого прізвища. Але скільки ж тут вигаданого. Чи то пані Коструба тій своїй онуці більше наговорила, ніж було насправді, чи авторка сама передала куті меду. Бо історія така романтична й солодка, і така далека від правди... От тільки фото... Фото справжнє. Де ж воно взялося? Ага, тут же написано: «З сімейного архіву Лариси Коструби...»

– Ні, то не я, не я, Віруню. Хіба мало в Україні Богдан? Чи таке вже рідкісне прізвище Ясницька?

– А не таке вже й поширене!

Віруня розчарована, так розчарована, що навіть забуває забрати газету. Повертається і біжить до сільради, бо зараз будуть знову телефонувати, і їй доведеться говорити зовсім не те, що вона вже подумки заготувала.

Господи, коли це було! І якою вона була! Дана дістає залишену Вірунькою газету, роздивляється світлину. Красуня з пишною пшеничною косою, з бровами, високо піднятими і ніби зламаними – як чайні крильця. От хай вона такою і залишиться. Ось такою...

Надворі тихо як у вусі. А дерево все одно скрипить. Тихесенько так, ледь чутно, але скрипить. Такого ще не було – зазвичай, воно скімлить у вітряну погоду. Що ж тобі так болить, старий осокоре? Що не дає тобі спокою, розтворює твою зелену пам'ять? Розкажи, може, легше стане. Вона готова слухати хоч до ранку – все одно ж навіть після снодійного чаю не спиться. І цій місячній ночі кінця-краю немає. А може, ти скрипиш на розлуку? Авжеж, вона завтра поїде. Але ще приїде. Хотілося б вірити, що приїде... А перед тим, як їхати до міста, суворо-пресуворо накаже Тимошеві, щоб і підійти до її осокора не смів. А то в жабу його перетворить або в шура. А його Лідку – у куницю або в тхорицю. Так і скаже.

Підійшла до вікна, задивилася у сад. На вершечку старої розлогої антонівки вмостився великий круглий місяць. «Ніби зібрався місяченьт висиджувати. Як пінгвін своїх пінгвіненят на крижині», – подумала й усміхнулася. Зсунула фіранки – нема чого тому витріщати небесному за нею підглядати. Поети про такі ночі вірші складають, композитори пісні пишуть. Сама вона он скільки їх переспівала. Але... Ні, не те, щоб вона зовсім не любила такі місячні ночі. Тільки тривожно їй якось такої пори, сама не знає, чого, але тривожно – млість у грудях розливається, дивна туга вселенська серце тисне, жаль хапає – за чимось так і не розгаданим, не досягнутим, не спійманим, не випитим до дна, а то й навіть не пригубленим. І ще цей непояснений, якийсь аж містичний страх, який завжди навіває повня.

Тоненька щілина між двома батистовими половинками з мережками по низу наче полум'ям взялася. Дана одним порухом розсунула фіранки. Здалося, то звіддала, аж з Димчиного хутора, вересовий кущ світиться. А мимо нього кінь біжить, копитами б'є. І кольорові стрічки розвіваються, і паперові квіти лопотять на вітрі, і тонкий шлейф аромату весільного короваю, наче прозорий вельон, того коня наздоганяє.

11

Покровонька покрила у Туричах не одну дівочу голівоньку. А Данину оминула. Не довелося нічого й пояснювати – ні мамі з татом, ні Степанові. Ще після другої Пречистої, уже як попоралися на городі – зібрали бульбу, моркву, просушили і сплели у вінки цибулю і часник, постинали круглі капустині голови, що цього року й справді вирости, як цебрики, – Улянці Охрімчуковій стало не до весілля. Біль скрутив їй поперек так, що вона аж перекособочилася, і шмагав, смикав, полосував низ живота так, що їй аж в очах чорно ставало. Треба було б поїхати до міста, до лікаря. Але коли? В Охрімчуків ще залишалося незапороване бурякове поле. А де ж це бачено, щоб покинути городину в землі і своїми болячками займатися?

У селі знали як заповідь: хто не зачистить поле до другої Пречистої, в того й у хаті щось буде нечисто. Та Олекса Охрімчук тільки хитрувато посміювався: «Хто не прибрався до Богослова, отой не вартий доброго слова. А до Богослова ще два тижні». І приберігав кожного року буряки наостанок, казав: восени, після дощів, вони найкраще набирають вагу і цукор. То нащо втрачати? Тож бралися Охрімчуки за них зазвичай уже по всьому. Як на гріх, ця осінь видалася сухою. Навіть грибів не вдалося наїстися і на зиму насушити, хіба що моховики та зеленіці повискакували з-під листя поблизу лісових боліт. І буряки довго сиділи однаковими, не могли розсунути в боки суху землю. Аж перед самим Богословом пішла злива. Та ще й яка! Як посеред літа – з розкотистими грозами і блискавками. А після неї почали набиратися земних соків буряки.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.